

Thorsten Jonsson

Stor-Norrland och litteraturen.

Studentföreningen Verdandis småskrifter N:r 409

Stockholm. Albert Bonniers förlag 1938

[– Läs mer om verket här](#)

Det avbildade exemplaret tillhör Kungl. biblioteket.

Detta verk är fritt från kända upphovsrättsliga restriktioner. Vid användning ber vi att du hänvisar till Kungl. biblioteket och Litteraturbanken.se.

Ytterligare information om upphovsrätt för detta verk finns hos Litteraturbanken:

<https://lb.se/författare/JonssonT/titlar/StorNorrlandOchLitteraturen/faksimil?om-boken>

Permanent länk (URN):

<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb792848-faksimil>

19

LA

UT-

GEN

UDI

1-

VER

1

14

39

Kungl. Biblioteket
STOCKHOLM

Sv. saml.

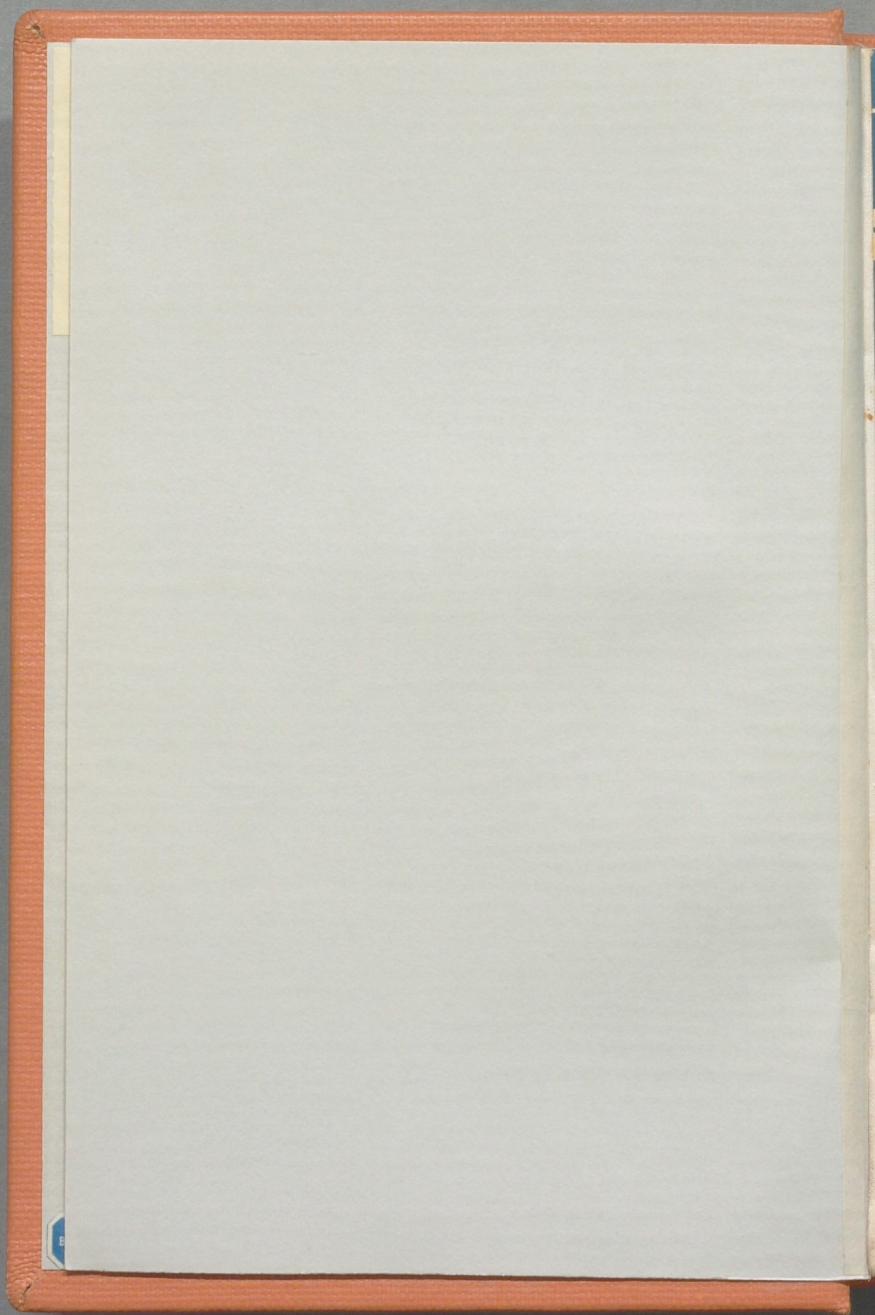
Polygr.

Sällsk.

Ex. A

RYBRANTS
BOKBINDERI EFTR.
STOCKHOLM

Om b. 1978

STUDENT
FÖRENINGEN
VERDANDIS
SMÅSKRIFTER

N:r 409

THORSTEN JONSSON

Stor-Norrland
och
litteraturen

*Polygr.
Sällsk.*

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Pris 85 öre

LITTERATUR-
SERIEN

*Redaktionskommittén utgöres i april 1938
av professor Göte Turesson, docent Johan
Götlind, intendent Nils Alenius, fil. lic.
Arne Björnberg, bibl. aman. Nils Moos-
berg, fil. lic. Lennart Hartmann, fil. kand.
Henrik Sandblad, fil. kand. Tord Hagen,
redaktör Nils Daniel Viklund, fil. stud.
Tore Tallroth samt läroverksadjunkt
Carl Cederblad, redaktör för serien, adr.
Uppsala.*

STUDENTFÖRENINGEN VERDANDIS SMÅSKRIFTER

N:R 409

STOR-NORRLAND OCH LITTERATUREN

AV

THORSTEN JONSSON

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

INNEHÅLL.

Norrlandsskildringens huvudlinjer	3
Fattig-Norrland blir -Stor-Norrland	6
Norrland uppmärksammas. Litterära förelöpare	17
Nittioalet — Pelle Molin och Per Hallström	25
Olof Högberg och konserveringen av bondeståndet . .	32
Ludvig Nordström och den industriella expansionen .	44
Norrländsk arbetardiktning	53
Didrings Malm	62
Norrlandsskildring av i dag	63
Författarregister	68

STOCKHOLM

ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1938

Norrlandsskildringens huvudlinjer.

Finns det en norrländsk litterär tradition, på samma sätt som det finns en värmländsk, en skånsk, en stockholmsk? Ja, helt säkert, men det är en tradition av jämförelsevis ungt datum. Ansatser är det gott om, men en norrlandslitteratur framträder inte i full styrka förrän 1906, då OLOF HÖGBERGS *Den stora vreden* kom ut. Det är till honom som en stor del av den följande norrlandsdiktningen anknyter, både i fråga om form och innehåll. PELLE MOLIN brukar uppställas som portalfiguren till denna norrländska litteratur, men det är knappast riktigt. Hans litterära talang verkar nu, när larmet kring hans person dött bort, inte längre så överväldigande. Och vidare fanns det hos honom ett subjektivistiskt — man kan till och med säga ett pubertetsbetonat — drag, som inte bara skadade hans egen diktning utan också visade sig olycksbringande för alla de efterföljare, som tog litterära intryck av honom. Men den moderna norrländska litteratur, som är av betydelse, saknar i stor utsträckning den starka jagbetoning, som utmärker Pelle Molin och hans norrlandsromantiserande efterföljare. Betecknande och i det stora hela gemensamt för den moderna norrländska litteraturen är i stället intresset för de sociala och ekonomiska förhållandena, för provinssens utveckling och befolkningsskiktens ställning,

kort sagt för problemet Stor-Norrland. Detta förhållande är ju också lättförklarligt: ingestädes i landet har industrialiseringen betytt en så genomgripande förändring som i Norrland. Från att ha varit Sveriges utmark förvandlades det nästan i ett slag till säte för en rad av landets viktigaste produktionscentra, och den häftiga omvandlingsprocessen måste naturligtvis där sätta starkare spår i diktningen än annorstädes.

Den som först sökte få en överblick över sådana problem var Olof Högberg. Sedan han i *Den stora vreden* gett en man kan säga mytisk bild av 1700-talets Norrland och dess sociala motsättningar, grep han sig i romanserien *Från Norrlands sista halvsekel* an med att skildra det moderna Norrlands uppkomst. Resultatet blev inte lyckat: verket är formellt ofullgånget och saknar dessutom — vilket ju dock var något av det viktigaste — perspektiv på industribefolkningens förhållanden. I motsats till atmosfären i *Den stora vreden*, som uppbäres av en förklädd radikalism, är grundstämningen i *Från Norrlands sista halvsekel* bondekonservativ; Högberg kände motvilja både mot den norrländska industriens exploatörer, som omvandlat hans Norrland, och mot industribefolkningen, som stod främmande för den bondekultur, till vilken han själv kände sig höra.

För LUDVIG NORDSTRÖM, Olof Högbergs närmaste arvtagare, ter sig situationen på ett annat sätt; han hör hemma i den norrländska småstadens över-

klass, och för honom är den moderna utvecklingen ett av dessa industriledare framkallat uppsving, som gjort tillvaron bättre för hela den norrländska befolkningen; äran av detta tillkommer sålunda helt och hållet företagarna. Ännu en annan syn på saken har MARTIN KOCH, som året efter det då Från Norrlands sista halvsekel fullbordades skrev en mot denna polemisk roman; han ser utvecklingen i klasskampens ljus: företagarna utnyttjar konjunkturerna, naturtillgångarna och arbetskraften, och för arbetarklassen gäller det att till varje pris söka hävda sina rättigheter. På samma linje som denna ligger GUSTAV HEDENVIND-ERIKSSONS ungdomsproduktion; samtidigt är han den som stilistiskt starkast anknyter till Olof Högberg. Dessa synpunkter överförs till modernare förhållanden av EYVIND JOHNSON och ALBERT VIKSTEN. En mellanställning mellan Ludvig Nordström och arbetardiktarna intar ERNST DIDRING i sin Kirunaskildring *Malm*, där sympatierna jämnt fördelas mellan skickliga företagsledare och dugliga arbetare, medan författaren riktar sin ovilja mot de renodlade kapitalisterna.

Innan vi övergår till en närmare behandling av dessa författare och deras föregångare och i korthet — ty någon utförlig analys medger utrymmet ju inte — söker anknyta deras diktning till den aktuella verkligheten, ska vi emellertid som hastigast rekapitulera den utveckling "från Fattig-Norrland till Stor-Norrland", som hela denna socialt orienterade litteratur bygger på.

Fattig-Norrland blir Stor-Norrland.

Den senare hälften av 1800-talet medförde en fullständig omstöpning av de ekonomiska och sociala förhållandena i Norrland. Ett gott stycke in på århundradet hade landsändan varit ett glest befolkat jordbruksområde, som det övriga Sverige obetydligt intresserade sig för. Utefter kusten låg vid 1840-talets början åtta städer och inne i landet den nionde; deras folkmängd höll sig med undantag av Gävles kring 2,000 personer eller därunder. Mellan städerna var i kustlandet och efter ådalarna utströdd en gles rad av smärre ämnen till industriplatser: järn- och glasbruk och framför allt sågverk. Av de sistnämnda företagen fanns år 1825 bortåt 400 grovbladiga — d. v. s. sådana av äldre modell, som levererade nära nog lika mycket sågspån som ordinarie produkter — och sjutton finbladiga som var på väg mot modernare tillverkningsmetoder. Sågarnas samlade kapacitet var emellertid inte alldeles obetydlig: det antyds av att utförseln år 1829 av plank och bräder från Norrland var bortåt 40,000 tolfter. Tio år senare, när sågverksindustrien så smått hade börjat ta fart, hade siffran sprungit upp till nära 100,000 eller, som sex tolfter räknas på en standard, cirka 16,000 stds.

Den övervägande delen av befolkningen var emellertid jordbrukare och mestadels små hemmansägare. Deras levnadsomständigheter torde fram till 1800-talets mitt i stort sett inte på århundraden ha

undergått några betydande förändringar. Man drog sig fram på gränsen eller, mellan nödåren, strax ovan gränsen till existensminimum, man förfärdigade själv i stor utsträckning sina husgeråd och verktyg och man var beroende av pengar egentligen bara till salt och skatt. I städerna var livet en smula brokigare: där kom ibland vådelden och gjorde förstörelser som levde i minnet långa tider efteråt; och ibland kom ryssen; och de mera företagsamma stadsborna gjorde dråpliga affärsresor till sjöss, från Piteå till Riga eller från Sundsvall ända ner till Bordeaux. Små ekonomiska äventyr utspelades ibland på bruken, som långa tider drevs med statsunderstöd och någon gång utnyttjades på ett rent förbluffande sätt av företagsamt inflyttasfolk söderifrån. Och ett stort äventyr hade silverbrytningen i Nasafjäll varit; där förekom initiativrikedom och hänsynslöshet, plågeri av människor och djur, stölder, mordbrand och krig och andra bjärta händelser som tilltalade folkfantasiën; men praktiskt betydde gruvan inte så mycket, för den gav under tidernas lopp inte mer än knappt ett ton silver.

Men under 1840-talet begynte på allvar den omvandling, som grundligt förändrade Norrlands ekonomiska fysionomi. Det var huvudsakligen sågverksindustriens uppblomstring, som åstadkom detta, och i fyra eller fem årtionden var det huvudsakligen den som drev fram förändringarna: den satte den norrländska befolkningen i rörelse och ruckade avsevärt på dess levnadsvillkor. Förutsättningarna

för uppsvinget var både tekniska och politiska: bland annat införandet av ångsågen, slopandet av det protektionistiska systemet och 1848 års bolagsförordning. Redan 1842 kan sägas vara ett märkesår i Norrlands historia; då lades den engelska kursen om på frihandelslinjen, och därmed öppnades den viktigaste exportmarknaden för svenska trävaror. Exportsiffran för plank och bräder hade 1849 sprungit upp i cirka 36,000 stds, och sedan växte den undan för undan. 1865, då handelstraktaten med Frankrike underskrevs, är ett nytt betydelsefullt år, och under 1870-talets första hälft utvecklade sågverksindustrien sin största expensionskraft. Vid sekelskiftet utgjorde den årliga exporten en million stds; det var kulminationspunkten, och sedan har tidvis uppträtt en svagt sjunkande tendens.

Uppsvingets första årtionden var för den norrländska industrien en sorts Sturm- und Drangperiod, under vilken företagare, som inte var så nogräknade med metoderna, uppträdde i tämligen stort antal; det är den klicken Olof Högberg pekar på i titlarna på de två senare avsnitten av *Från Norrlands sista halvsekel: Baggbölingar och Utbölingar*. Den svåra lågkonjunkturen i slutet av sjuttioatalet, markerad av Sundsvallsstrejken, kom som en mandomskris: en del mindre sunda företag gick omkull, och man kan måhända säga, att de dåliga tiderna på det hela taget betydde en moralisk uppsnyggning av branschen, som inte skadade.

När sågverksindustrin slutligen, efter den nya uppblomstring som följde på krisen, föreföll ha uttömt sin expansionskraft, uppträdde en ny näringsgren, som tog vid där sågverken hade slutat; det var trämassefabrikationen, som på det förträffligaste sätt kompletterade sågverken därigenom, att den utnyttjade de smärre virkesdimensioner, som sågverken dittills för det mesta fått rata, och dessutom också kunde tillgodogöra sig en del av avfallet. Vidare uppstod gruvdriften i Norrbotten, som på nittioalet förvandlade ett stycke nordnorrländsk ödemark till ett rikt produktionscentrum, och som senare fått en efterföljare av blygsammare dimensioner i malmfyndigheterna i Västerbotten. Dessa båda landvinningar, trämassaindustrien och gruvdriften, förde jämte framstegen inom järnindustrin Norrland framåt även i fortsättningen — om man också med utgångspunkt från nuvarande förhållanden torde få säga, att perioden av febril utveckling avslutades med nittioalet.

I vilken utsträckning Norrland genom dessa förändringar kommit att öka sin relativa betydelse för hela landets näringsliv är naturligtvis omöjligt att säga med någon exakthet. Befolkningssiffrorna ger emellertid vissa upplysningar.

Håller man sig först till folkmängden på landsbygden, konstaterar man att den i Norrland och Dalarne under perioden 1865—1907 ökades från 634,000 till 1,027,000, vilket innebär en folkökning med 62 procent. Under samma tid steg det övriga

Sveriges folkmängd på landsbygden med endast två procent. En sådan jämförelse framställer dock givetvis den relativa ökningen av Norrlands försörjningsmöjligheter som alltför enorm; folkökningen i det övriga Sverige koncentrerades nämligen huvudsakligen till städerna, medan både trävaru- och gruvindustrien i Norrland mestadels höll till på landsbygden. En rättvis bild av förhållandena ger emellertid en jämförelse mellan befolkningen i hela Norrland och hela det övriga Sverige under perioden 1850—1910. Den visar att Norrlands folkmängd då steg från inte fullt 400,000 till nära 950,000, och ökningen utgjorde noga räknat 137 procent. Samtidigt ökades folkmängden i det övriga Sverige från något över tre millioner till drygt fyra och en halv million, närmare bestämt med 48,4 procent. Man skulle alltså, om man inte tar uttrycket så noga efter bokstaven, kunna säga, att Norrland under den nämnda perioden visade sig vara nära tre gånger så expansionskraftigt som den övriga delen av landet.

Man tänker sig gärna, att det är den norrländska industrien som direkt orsakat hela denna omvälvning. Det är ju också riktigt att folkökningen oftast har följt industriens expansion i spåren och att folkökningssiffrorna i det stora hela svarat med att sjunka, så snart den industriella utvecklingen inom ett område överskridit sin höjdpunkt. Man får emellertid inte förbise, att en stor del av denna norrländska utveckling bestått i en fortsatt frammarsch för jordbruket — som visserligen ofta haft till för-

utsättning de avsättningsmarknader som de framväxande industrierna utgjort. Och även om det norrländska jordbruket i förhållande till andra näringsgrenar inte haft samma dominerande betydelse som före den industriella uppblomstringen, ter det sig dock i jämförelse med det övriga Sveriges överväldigande livskraftigt: där minskades nämligen under senare hälften av 1800-talet jordbruksbefolkningen med 6,7 procent, medan den i Norrland växte med nära 60 procent.

Men det är inte bara storleken av Norrlands befolkning, som under denna expansionsperiod har förändrats. Levnadsförhållandena har också väsentligt omgestaltats. Dels har de två i stort sett nya grupperna industriföretagare och industriarbetare tillkommit, dels har penningen genom skogsförsäljningar och skogsarbete kommit in i böndernas liv. De bönder, som efter omvälvningen blev kvar inom yrket, kom ändå att djupt engageras i utvecklingen, och detta berodde på trävaruindustriens ofantliga behov av skogsmark. Fabriksanläggningar och flottleder krävde stora kapitalinsatser, och produktionen måste planeras på lång sikt; följaktligen måste bolagen se till, att virkestillgången var garanterad för framtiden. Under industriens tidigare utveckling hade staten visserligen ingripit och berett tillgång till skogsavverkning på förmånliga villkor; det beräknas exempelvis att ett enda bolag under en tidrymd av drygt tjugu år fått skogsförläningar till ett värde av cirka tre och en halv million (bolaget självt

taxerade värdet till hälften). Men dessa statliga skogsunderstöd var, hur betydande de annars verkar, inte på långt när tillräckliga för bolagens behov, och resten täcktes genom att man av skogägande bönder köpte antingen avverkningsrätten på skiftena eller också hela skogsfastigheterna.

När den norrländska trävaruindustriens expansionsperiod ingick, hade hemmanen i skogsbygden betydande arealer skog, och den hade de fått på grund av de principer som följdes vid avvitrningen, d. v. s. det förfarande genom vilket man i Norrland och Dalarne avskilde kronojorden från den enskilda. All skogsmark hade ända sedan Gustav Vasas förklaring, att den obrukade jorden tillhörde "Gud, Oss och Sveriges krona", betraktats som statsegendom. Trehundra år senare hade Adam Smiths åskådning slagit igenom, och där sattes större tilltro till den enskilda företagsamheten än till Gud fader och Hans majestät; det ansågs att man vann det bästa resultatet, om jorden kom i enskilda händer. Avvittringen, som hade påbörjats på 1600-talet och nu är praktiskt taget klar, fortskred under expansionsåren rätt snabbt, och de hemman, som turen nu kom till, fick allt större och större stycken skogsmark som stöd för jordbruket. Det har konstaterats att anslagen, som — fränsett att de inte räckte till för en intensivt bedriven boskapsskötsel — inte var snålt tilltagna i författningarna, ändå betydligt överskreds av de ämbetsmän som skötte avvitringsförrättningarna; landet i sin

helhet, menade man, var bäst betjänt av att bönderna fick utnyttja skogen.

I många fall blev det emellertid inte bönderna som drog förtjänsten av denna statliga frikostighet. Trävarubolagens representanter och privata jordjobbare började under dessa första uppsvingår resa omkring i bygderna och antingen köpa avverkningsrätten till böndernas skogsskiften — vanligen för en tid av femtio år — eller också, vilket småningom blev allt vanligare, själva fastigheterna. Till en början torde båda parterna i allmänhet ha varit lika belåtna över transaktionerna; bolagen därför att de kommit åt skog för summor som ofta var en bråkdel av det värde som den representerade för dem; bönderna därför att köpesummorna enligt deras måttstock, som hade naturahushållningens fingrade-ring, föreföll svindlande höga. När avverkningarna på allvar kom i gång, och bönderna fick se vilket värde skogen kunde representera för bolagen, började det låta annorlunda och opinionen mot bolagen växte sig allt starkare i bygderna under detta skede, ända tills förhållandena reglerades genom lagstiftningsåtgärder. Hemmanspriserna började visserligen stiga, och de skogsägare, som tack vare klokhet och oberoende kunnat hålla på sina domäner och sedan sålde i lämplig tid, kunde göra förmånliga affärer. Men trots detta började den farhågan allt oftare dyka upp, att den norrländska bondeklassens självständighet hotades av bolagen. Dessa hade som nämnts redan tidigt börjat köpa skogsfastigheter med

vilka jordbruken följde. Dessa utarrenderades, ofta till föregående innehavare, och det visade sig i många fall att jordbruket sköttes sämre som arrende än medan arrendatorn varit ägare; därtill kom den omständigheten, att arrendatorerna hos bolagen merendels anställdes som skogsarbetare, varvid arbetsgivarna naturligtvis önskade att den sysselsättningen skulle komma i första rummet.

Genom diskussionen av dessa frågor började Norrland komma i brännpunkten för intresset, och nu följde en rad lagstiftningsåtgärder, som med växlande framgång sökte skydda skogsägarnas intressen. Först och främst förorsakade bolagens avverkningsrätt på femtio år betänkligheter hos statsmakterna, och 1889 förbjöds upplåtelse på längre tid än tjugu år. Resultatet blev att bolagen i större utsträckning övergick till att köpa själva skogarna i stället för avverkningsrätten. År 1896 ville man göra denna utveckling ofarlig, och det planerades då en ägostyckningslag, som föreskrev att skogshemman kunde uppdelas i dels jordbruket med den oundgängliga stödsbogen, dels den övriga skogen. När allt kom omkring och lagen var klar, hade emellertid förbehållet om stödsbogen fallit bort, och de jordbruk som styckades enligt denna princip blev ofta fullständigt skoglösa. 1903 kom slutligen en lag, som sänkte tiden för upplåtelse av avverkningsrätten till fem år.

Resultatet av hela denna utveckling var emellertid, att bolagen vid sekelskiftet rådde om över en tredje-

del av all enskild jord i Norrland. Med dåvarande rösträttsförhållanden betydde detta, att bolagen försäkrat sig om en stark position både inom det kommunala livet och när det gällde valen till lands-ting och första kammare. Dessutom hade det medfört, att intill sekelskiftet minst 12,000 förut självägande — åtminstone teoretiskt självägande, ty jordbrukets skuldsättning var stor — norrlandsbönder övergått till att bli arrendatorer.

Denna utveckling stoppades i stort sett genom den s. k. norrlandslagstiftningen. År 1901 tillsattes Norrlandskommittén, vars drivande kraft var Carl Lindhagen, och 1906 tillkom den första norrlandslagen, genom vilken ytterligare fastighetsförvärv av bolagen så gott som förhindrades; genom kompletterande lagar reglerades bland annat arrendatorernas ställning och förebyggdes vanhävd, som mångestädes hade blivit resultatet av att ett jordbruk övergått i bolagsägo.

Men även på ett annat sätt än genom skogsköpen förändrades den norrländska bondebefolkningens ställning vid industrialismens genombrott. Trävaru-industrien är ju inte bara koncentrerad till verken vid kusten — efter varje ådal och via varje någorlunda flottningsdugligt litet vattendrag har den sökt sig in i landet och trängt fram till de avlägsnaste skogsbygderna. Det är svårt att beräkna hur stor del av den norrländska bondebefolkningen, som vid sidan av jordbruket ägnar sig åt skogsarbete, men säkert är, att en stor mängd norrländska små-

brukare omöjligen skulle kunna existera utan den biförtjänst, som industrien erbjuder. Saken har två sidor: sådana biförtjänster är naturligtvis ofta förutsättningen för jordbruksbefolkningens tillväxt i Norrland; men det kan inte heller förnekas, att förhållandet mellan bolag och skogsarbetare inte alltid varit tillfredsställande. Skogsarbetarnas organisationsfråga har erbjudit stora svårigheter, och arbetarklassen har följaktligen inte alltid haft så lätt att hävda sina krav.

Liknande svårigheter har naturligtvis fabriksarbetarna haft att dras med; och ur den synpunkten kan man säga att det industriella uppsvinget för befolkningen länge varit en tvivelaktig fördel. De sociala klyftorna har vidgats genom att förmögenheter samlats på få händer, medan det stora flertalet av befolkningen kastats ut i förhållanden som, trots det primitiva jordbrukets vanskligheter, måste betraktas som mera osäkra än de som tidigare rått. Sådana följdöreteelser till industrialiseringen kännetecknar visserligen inte bara Norrland utan hela Sverige och inte heller bara Sverige. Men man bör göra klart för sig att omvälvningen för Norrlands del har blivit mera våldsam än för det övriga landet: vad som förut till allra största delen har varit en efterbliven och okänd landsända, har helt plötsligt ryckt fram och blivit det mest utvecklingsdugliga och expansiva området. Stora delar av befolkningen har snabbare än på andra ställen slungats från det ekonomiska livets yttersta periferi till dess mitt-

punkt. För de medagerande erbjuder en sådan radikal omvandling inte bara stora möjligheter utan också stora svårigheter; den kräver en både ekonomisk och kulturell nyorientering. Om de svårigheter som här mött ger den moderna norrländska arbetarlitteraturen tydliga vittnesbörd.

Norrland uppmärksammas. Litterära förelöpare.

Det dröjde ganska länge, i stort sett ända fram till nittio-talet, innan man utanför de huvudsakligen ekonomiskt intresserades led riktigt fick upp ögonen för vad som hade hänt och höll på att hända i Norrland. Dessförinnan hade visserligen från norrländskt håll gjorts en del försök att rikta Sveriges uppmärksamhet mot norr, men framgången hade inte varit stor. Vill man ta ett pittoreskt exempel, kan man erinra om Aktiebolaget Norrlands Framtid, som verkade under åren 1869—76 och hade till uppgift att sprida skrifter med pålitliga upplysningar om norrländska förhållanden. Bakom ryggen hade bolaget ett sällskap, som omfattade åtskilliga hundra medlemmar och i vars matrikel man anträffar en lång rad namn ur kända norrlandssläkter. Det var inte fritt, att sällskapet representerade ensidiga bolagsintressen, men huvudavsikten var dock att övertyga folk om att Norrland höll på att bli stort, mäktigt och mycket rikt och att landsändan behövde järnvägar. Vad den däremot inte behövde var lag-

stiftning, som lade band på bolagens verksamhet — de synpunkter, som framläggs i bolagets tidskrift, påminner ofta slående om vad Ludvig Nordström femtio år senare predikade i Stor-Norrland.

Tidskriften efterföljdes av en rad kalendrar, som skulle fylla liknande funktioner, men de blev alla kortlivade. Stort uppseende väckte emellertid Sundsvallsstrejken 1879, och den gav upphov till tidningsartiklar och broschyrer i massor. Under åttioalet debatterades Norrlands sociala problem ganska flitigt, och vid dess slut var tiden mogen för det första stora genombrottet. Gruvdriftens öppnande i Gällivare 1888 åstadkom ett enormt intresse för Norrland som framtidsland, och ungefär samtidigt begynte den häftiga norrlandsdiskussion, som satte trävarubolagen i centrum; en mycket uppmärksamman artikelserie i ämnet offentliggjordes i Aftonbladet 1890 av JOHAN STADLING, jämtlänning, målare och oförtruten norrlandsjournalist. En mindre betydelsefull sak, som emellertid väckte stort uppseende och bidrog att rikta uppmärksamheten mot Norrland, var frågan om lapparnas ställning och rättigheter. Bland dem som ägnade sig åt den var GEIJERSTAM, som gjorde ett reportage från Härjedalen; några år senare skildrade han också i en artikelserie de norrbottniska gruvfälten. Vid den tiden hade en flod av artiklar, turistböcker och upplysningsskrifter om Norrland redan börjat strömma ut över landet.

Samtidigt började Norrland i större utsträckning

uppmärksammas i skönlitteraturen, framför allt genom Pelle Molin och Per Hallström. De hade emellertid haft en hel rad föregångare, som anknutit till olika skeden av 1800-talsdiktningen.

Redan romantiken hade upptäckt Norrland som litterär miljö. En släkttradition med FRANS MIKAEL FRANZÉN som huvudman och hans måg ANDERS ABRAHAM GRAFSTRÖM och dotterson FRITHIOF GRAFSTRÖM som efterföljare hade utnyttjat de norrländska vidderna som lyrisk miljö. Också den på sin tid mycket populäre efterromantikern och mångskrivaren G. H. MELLIN var intresserad av dessa domäner. Även han tillhörde på sätt och vis den fränzenska traditionen; som fattig yngling hade han omhändertagits i Franzéns familj, medan denne ännu var kyrkoherde i Närke. Mellin planerade en omfångsrik etnografisk romanserie, som skulle skildra *Den skandinaviska Nordens folkliv och natur*, och två av de fyra nummer, som blev klara, hade handlingen förlagd till Norrland. De är tillika fyllda av allsköns uppskakande händelser, till vilka norrländska landskap med kalvfjäll, forsar och urskogar ska utgöra en verkningsfull bakgrund. Till den fränzenska traditionen anknyter också ångermanlänningen DANIEL KLOCKHOFFS efterromantiska lyrik, en vek och tunn, men ganska sympatisk diktning.

Mellins ofullbordade roman, vars båda norrlandsdelar tillkom vid femtiotalets mitt, pekade emellertid framåt — åtminstone gjorde samlingstiteln det. Vad den förebådade var den provinsskildring på borger-

lig grund, som trevade sig fram under sextio- och sjuttiotalet, under åttioalet växte sig stark och sedan blommade upp i nittioalets fanatiska provinsiella intresse. Till de norrländska representanterna för denna riktning hör C. A. WETTERBERGH med bl. a. den lilla jämtlandsberättelsen *Tännforsen*, som utkom 1848, och framför allt är intressant som ett belägg för att industrialismen vid denna tid ännu inte hade någon som helst betydelse så långt inåt landet; författaren låter där en av de bönder, som är huvudpersoner i boken, säga: Jorden "kan ej inbringa så mycket, icke en gång skogen, som överallt reser sig, kan vändas i penningar, ty den bär ej transporten". En senare av dessa folklivsskildrare är KARL OTTO EKSTRÖM, som på sextioalet under signaturen Gubben Noach började utge berättelser med motiv från Hälsingland. Hans huvudverk är novellcykeln *Skogvaktarens berättelser*, som innehåller icke helt talanglösa skildringar från skogsbygden. Särskilt intresse förtjänar novellen *Vinterbilder* — publicerad 1880 — där livet i timmerkojor och flottarstugor ses ur den bevakande tjänstemannens synpunkt. Samtidig med Ekström var AURORA MAGDALENA VON QVANTEN, författarinna till ett par borgerliga salongsromaner, som hon utgav under signaturen Turdus Merula. Hon var född i Piteå — "alla småstäders mönster i förfining" enligt Olof Högberg, var en känd översättarinna och lokaliserade ibland händelserna i sina böcker till en norrländsk småstad. Skildringen är platt som ett parkettgolv, och hennes

uppfattning av Norrland sammanfattas utmärkt av följande ord: "Med skäl kunde man kalla Norrland, åtminstone vid tiden för denna berättelse" (sextiotalet), "för ett lekarnas land. Så snart några unga personer komma samman, heter det gemenligen: 'Va ska vi leka?'" Till denna författargrupp bör man också räkna ELIAS SEHLSTEDT. Hans ofta citerade *Mot Norden! Mot Norden!*, skriven på 1870-talet, är av intresse därför att den ger åskådliga bilder av hur landskapets yttre fysionomi förändrats genom industrien; om den verklighet som döljer sig därunder vet han däremot inget besked. Dit hör också OSCAR PATRIK STURZEN-BECKER som i *Sulitelma* (1861) beskrev fjället som "en frusen Eddadikt".

Ur vår synpunkt mest intressant av norrlandsförfattarna från 1800-talets mitt är utan tvivel signaturen GÖK GÖKSON GÖK. Han hette i privatlivet DANIEL ÅSLUND och var till yrket avvittringslantmätare; han avled 1881 i Umeå. Av hans författarskap att döma var han en piggögd och rätt robust natur, förtjust i anekdoter och intresserad av de faktiska förhållanden som omgav honom. Hans produktion är inte så omfattande: en liten diktsamling, två volymer *Taylor och berättelser från Norrland*, en samling minnen som han kallat *En Tokbruses memoarer*, en innehållsrik *Beskrivning över Västernorrlands län* och ett par smärre skrifter. Det anmärkningsvärda är, att man här hittar förstudier till några av de typer, som omkring 1910, under den

stora norrlandsdebattens dagar, skulle bli stående figurer i den indignationslitteratur, som riktades mot bolagen: bonden, som gjort förmånliga affärer med sin skog och blivit uppkomlingsdryg skogspatron, den nyetablerade lanthandlaren, som går trävarubolagets ärenden i sin hemtrakt. Den senare är en för trävaruhanteringen viktig persedel; härföraren vinner inte ensam slaget: "affärsmannen skulle förgäves kringstrutta i allmogens skogar och vattendrag och där samla råämnena för sina sågverk, om han ej visste att med 'gyllene band' vid sin person och sina intressen fästa någon mera ansedd medlem av allmogens klass".

Åslund är överhuvud inte vänligt stämd mot de bönder, som låtit sig alltför mycket påverkas av trävaruindustriens frammarsch; redan i sin första novellsamling, tryckt 1857, visade han god blick för vart utvecklingen kunde leda:

Den dagliga beröringen med herremannaklassen, den bekväma kommunikationen med södra orterna, de många järnbruken, som äro strödda här och där inom provinsens socknar, närheten till Sundsvalls stad, samt först och sist trävaruhandeln efter de båda ådalarna — heter det i den volym som bär undertiteln Medelpad — sammanlänka naturligen folket med de bildade ståndspersonernas klass — —. Allmogen efterapar, ofrivilligt någon gång men oftast av fåfänga, herremannens lättare levnadsvanor; allmogens gamla seder och bruk, enkelhet i klädedräkt, ett lugnt fasthållande av gamla vanor och yrken, levnadssättet, själva det genuina språket, allt med ett ord, som omstörtas kan, förvandlas så småningom och om hundra år — — —

skall man i Medelpad måhända få söka med ljus och lykta efter en *bonde*, liksom Diogenes förr i världen sökte en *människa*...

Lite av den patriarkaliska fasan över att småfolk skaffar sig "lättare levnadsvanor" bildar ju underlag för reflexionerna, men i stort sett är det en riktig synpunkt på en sida av den norrländska bondeklassens problem som här — troligen för första gången i litteraturen — får uttryck. På det hela taget är inställningen till företeelserna också densamma, som man senare möter hos Olof Högborg.

I själva verket var författaren Daniel Åslund också rent programmatiskt intresserad av de aktuella levnadsformernas betydelse för dikten. I ingressen till en härnösandsskildring, som trycktes 1861, har han med några ytterst karakteristiska vändningar framlagt sin ståndpunkt:

För att börja från början — som salig Eckerman sa, när han smorde skälskinnskappsäcken med macassarolja, för härväxtens skull — så tillåt, värdaste läsare! och förlåt, huldaste läsarinna! att vi bjuda på en bit statistik! Den är visserligen ej så lättsmält som "solens första purpurstrålar" eller "kvällens susande zefyrer", varmed våra romaner och skizzer för några år sedan vanligen började; men den är desto reellare, och, då den till på köpet har modet för sig, så vore det måhända oklokt att ej böja sig inför dess spira. Det anstår endast fiskar och kärringar att streta mot strömmen: ungdomen följer gärna den silverskummande våg och gläds att det går undan.

Alltså: några data, några siffror! En smula *réalité*, om vi få be!

Det är en ganska tilltalande programförklaring, den är framsagd med glimten i ögat — "Uppriktigt talat: här är platt intet av romantik! Det är desto mera av det reella. Bräder, mitt herrskap! bräder! Vart vi vänder våra blickar: bräder, bara bräder!" — och om den kanske inte hade modet för sig i så stor utsträckning som Åslund menade, så hade den i stället framtiden för sig. Vad man vill invända mot hela hans författarskap är bara det, att han inte helt förverkligade sitt program. Som avvittringslantmätare måste han ha haft enastående förstahandskunskaper om problemet bönderna och trävaruindustrien, sådant det framstod under utvecklingens första skede, innan den offentliga uppmärksamheten ännu hade riktats på det. Han insåg tydligen också, att här förelåg ett problem, men det har han inte utnyttjat så som han helt säkert skulle ha kunnat — om han hade kunnat! Hans litterära arbete stannar oftast vid ansatserna.

Givande ur "realiténs" synpunkt kunde man också vänta sig att ALFHILD AGRELL skulle vara: hon var norrländska — född i Härnösand — och stod mitt uppe i åttiotalets sociala diskussion. I ett par novellböcker har hon försökt sig som småfolksskildrare — närmast i Ernst Ahlgrens stil, om det också av kronologiska skäl är ovisst om hon kan ha lärt sig något av sin skånska kollega. I ett par av novellerna har hon också fångat karakteristiska drag "*Från land och stad*", och hon har återgett dem talangfullt och med gott humör. Men sin jämförelsevis begrän-

sade förmåga att hitta på synpunkter hade hon förbrukat i sina indignationsdramer — som snarare har för mycket än för lite av den varan — och därför har man från hennes noveller i bästa fall minnet av en lyckad situation, en levande interiör eller ett äkta norrländskt klingande tonfall; men vad som rörde sig i tiden i Norrland hade hon inte blick för. Så småningom kom hon också in under ett litterärt inflytande från Pelle Molin; det var det romantiskt skymningsdunkla och oäkta i hans norrlandsuppfattning, som hon fastnade för, och det blev ödesdigert för hennes författarskap.

I åttioalets folklivsskildring hör också den omfattande och ofta mycket läsvärda del av JOHAN SAXONS författarskap hemma, som berör norrländska förhållanden. Dit hör också en i och för sig inte så oäven liten bok, *Lappen vid Manjaur*, av P. A. LINDHOLM. Den skrevs under signaturen Mathias Bjugg, och författaren förskaffade sig genom den något tvivelaktiga äran av att ha inlett den moderna lappromantiken; det är med få undantag ett dystert kapitel i den svenska diktningens historia, och det faller dess bättre helt utanför ramen av denna lilla studie.

Nittioalet — Pelle Molin och Per Hallström.

Det var som sagt under nittioalet, som man mera allmänt fick upp ögonen för Norrlands betydelse och för de sociala och ekonomiska problem, som dess

utveckling förde med sig. Men samtidigt var det en epok, som karakteriserades av en viss svaghet för fiktiva värden, retorik och granna färger. Man hade blick inte bara för det Norrland, där nya samhällsklasser växte fram, de sociala klyftorna vidgades och en stor del av befolkningen sökte en ny kulturform, utan framför allt för ett Norrland, där vittran skymtade i ett blått dunkel mellan urskogens stammar, där atletiska fjällbor kämpade för livet med björn och varg och där man hoppades finna den romantik, som det nyöppnade Skansen, trots import av autentiska provinstillbehör, kanske inte riktigt lyckades framsuggera.

Dessa båda sidor hos nittioalet är förkroppsligade i PELLE MOLIN. Han lät fotografera sig i lappkolt och gjorde den okända landsändan så drömsk och hemlighetsfull som han behövde för att själv komma i den mest fängslande belysningen. Samtidigt hade han också en känsla av att där försiggick sociala omvälvningar och rädde sociala svårigheter. En tid förberedde han också ett par större verk, där de problem, som tilldrog sig den största offentliga uppmärksamheten, bolagsväldet och lappfrågan, skulle behandlas. Att utföra en uppgift, som krävde långvarigt och envist intresse, var emellertid inte hans sak. Han påstås visserligen ha samlat stora mängder material, men största delen av det har förkommit. Ett parti är emellertid tryckt i den senare efterskörd, som under titeln *Från Ådal och Norrlandskust* utgivits av hans litterära lärjunge MARIA RIECK-

MÜLLER. Det framgår av de uppteckningar rörande Ångermanlands och Västerbottens tidigare historia, som där publicerats, att Pelle Molin till en början hade en ganska radikal syn på de sociala problemen. I ett brev skrev han också: "Norrlands bönder äro utplundrade av sågverksägarna... Jag skrev på en bok... Det numera fattiga, banaliserade folkets dödssång, men på samma gång ett kraftigt: Ned med vampyrerna!" Tiden strax före sin död kom han emellertid att vistas vid Sulitelma, där han eventuellt skulle få i uppgift att utföra en del dekorationer åt gruvbolaget. Där tycks han ha haft det ganska bra, och i och med det har också hans intresse för de sociala frågorna helt och hållet försvunnit.

I stället kom hans verk att begränsa sig till en del bitvis briljant journalistik och den handfull noveller, som Geijerstam efter hans död utgav under titeln *Adalens poesi*. I den finns det glimtar av det ångermanländska niplandskapet som i artistisk säkerhet söker sin like: blankstilla vatten, skogstoppar som brinner i solnedgången, åsar i färgplan bakom varann från svartgrönt till blekt violett. Och den innehåller ett par noveller, som i sin helhet är verkligt lyckade. De handlar om djur och om barn; fullvuxna människor kunde han däremot knappast skildra; han kunde aldrig frigöra sig från sitt eget puerila jag. Som folklivsskildrare är han Alfchild Agrell underlägsen. Man märker det tydligt bara genom att jämföra de medagerandes språk: i Alfchild

Agrells realistiska noveller klingar norrländska dialekter ofta igenom, medan man i Pelle Molins repliker gång på gång hör ett eko av Björnson, Selma Lagerlöf eller — när de är som värst — isländsk sagostil.

Vad Pelle Molin i sina flesta historier skildrar — det finns ett par undantag — är det man skulle kunna kalla Fäbod-Norrland. Där hör hans Sago-Gunnel hemma, och där lever man samtidigt i två världar, det vardagliga livets och övertrons. Det är samma trakt, som Per Hallström i en av sina noveller kallat för Blå skogen.

PER HALLSTRÖM skrev en gång om Pelle Molin, att "just han var mannen att införa i vår diktning detta stora, litterärt så gott som oupptäckta område av vårt land som kallas Norrland, med dess egenomliga folklynne, enformigt stora, episka natur och skarpt tillspetsade sociala missförhållanden". Detta skrevs vid Pelle Molins död, samma år som Per Hallström själv utgav novellboken *Briljantsmycket*, i vilken motiven till stor del är hämtade från Norrland, och det uttrycker en beundransvärd ödmjukhet, ty Per Hallström blev i motsats till Pelle Molin en norrlandsepiker av rang. Det gäller kanske inte novellerna i *Briljantsmycket*, som visserligen väger mycket tyngre än Pelle Molins, men vilkas verkliga betydelse ligger mera i det centralt personliga än i Norrlandsskildringen. Det folkloristiska, fäbodsnorrländska perspektivet ger också i huvudsak — undantag är novellen *Vid korsvägen* med en

isande skildring av arbetslöshetens förbannelse — sin prägel åt novellerna i *Briljantsmycket*; senare återvänder det i *Skogslandet*, en ståtlig diktsamling med norrlandsmotiv, som i vissa stycken förebådar *Den stora vreden*.

Men i romanen *Döda fallet*, som utkom 1902, mellan de båda andra verken, har Per Hallström gått utöver dessa gränser. *Döda fallet* handlar om hur den avsigkomne men begåvade köpmannen Magnus Huss år 1796 öppnade en kanal, genom vilken Ragundasjön tömdes på en natt. Meningen med företaget var att leda Indalsälven förbi det nuvarande *Döda fallet*. Huss tänkte sig att floden på så sätt skulle bli segel- och flottbar ända ovanför Ragundabygden. Men arbetet blev vidlyftigare och mindre framgångsrikt än Huss hoppats. När älven tog sin nya fåra och sjön tömdes, uppstod en fruktansvärd översvämning, som ödelade stora delar av bebyggelsen utefter ådalen ända ner mot utloppet, och älven blev likväl inte mer brukbar för merkantila syften, ty de gamla forsarna nedanför den tömda sjön låg kvar eller hade utbytts mot nya, och i stället för det döda fallet hade ett nytt uppstått omedelbart ovanför den gamla sjöbotten.

Materialet till boken hade Per Hallström, som han berättar i inledningen till en senare upplaga, fått från "en beskrivning över naturförloppet från en prästman, vars namn jag nu glömt, en synnerligen klar och fullständig berättelse, som tillhandahöll fantasien fakta till underlag för en tydlig och

levande syn". Den bok som Per Hallström syftar på hette *Gedungen- eller Ragundasjöns utgrävning*, var författad av sedermera kontraktsprosten i Nederluleå J. A. ENGLUND och utkom 1853. Här finns mycket riktigt en beskrivning av händelsen, men både den lyriskt bevingade skildringen av det ångermanländska landskapet och personteckningen är naturligtvis Per Hallströms eget verk. En av de mest fängslande och levande figurerna i Per Hallströms persongalleri är huvudgestalten Vild-Hussen, en självbelåten, men på sitt knäckiga sätt kraftfull projektmakare med en fix idé, en man som genom sina företag störtar andra i olycka, därför att han inte ser människorna omkring sig utan bara sitt eget mål. I sin praktfullt halveleganta sjuttonhundratalskostym är han emellertid också förkroppsligandet av en företeelse, som Per Hallström under sina amerikaår hade sett på nära håll, och som han tog avstånd ifrån. I den nämnda inledningen ger han själv en ledtråd i denna riktning: "Han var en typ på industrialismen, den världserövrande kapitalismen, utan kapital visserligen, men med det rätta djärva och lystna sinnet — amerikanismen, kunna vi nu säga. Ställd som han var, betydde detta en förbluffande egenart hos mannen, icke utan en del genialitet. På detta slag därav har jag aldrig slösat beundran och knappast erkännande; dess energi och vidsynthet tyckas mig alltför mycket vila på helt triviala och brutala begär. Men skall det överhuvud finnas någon glans i den, då är det i ett sådant fall

som här, där en stark man, ensam och utan hjälp i tidsandan, gripes av sin erövrarinstinkt, sätter in alla sin själs och kropps krafter på att göra denna gällande och till slut i trots leker bort sitt liv på kuppen."

Raderna är karakteristiska för Per Hallström; för honom är det inte oviktigt, att det på ett riktigt grundligt sätt gick illa för karlen — därigenom får han "rentav en smula tragisk betydelse". Och dessutom är Vild-Hussen för Per Hallström intressant som en sorts övermänniskotyp. Men väsentligt för figuren är, att han representerar den kapitalistiska företagarandan. När Per Hallström tecknade denna gestalt, måste han ha haft i minnet, att Vild-Hussen var härlden för den trupp av företagare, som hundra år senare hade lyckats förändra Norrlands sociala och ekonomiska struktur ganska grundligt; man bör inte glömma, att *Döda fallet* utgavs medan norrlandsdiskussionen som bäst pågick, året efter det Lindhagens Norrlandskommitté hade tillsatts. Just genom denna anknytning har *Döda fallet* också blivit föregångare för den stora diktning, som ur olika synpunkter behandlar problemet det moderna Norrland och dess utveckling; i *Döda fallet* är vi redan ett stycke på väg mot frågan om Stor-Norrland.

Olof Högberg och konserveringen av bondeståndet.

Fyra år efter *Döda fallet* publicerades *Den stora vreden* (1906), OLOF HÖGBERGS presentation i kolossalformat av det förgångna Norrland. Boken upptäcktes på Iduns redaktion vid en pristävlan, och med energi slog man på trumman för Olof Högberg, det nya litterära geniet. Verket väckte också stor uppmärksamhet, beundrades mycket och lästes kanske även — men säkerligen bara styckevis, ty detta oformligt stora verk med sin tunga stil kräver inte så lite tid och energi. *Den stora vreden* är, som Levertin skrev, när en liten smakbit på cirka femhundra sidor först utkommit, "utmärkt intressant och kolossalt tråkig".

Här förtäljes Ångermanlands historia under Karl XI:s sista år och under Karl XII, och huvudsynpunkten är den bekanta, att historien inte är konungarnas utan folkets. Med utgångspunkt från arkivstudier och ett ofantligt, muntligt sägenmaterial har Olof Högberg här konstruerat upp en bild, som vill visa, hur den norrländska allmogen med hjälp av ledare som utgått ur dess egna led kastar av sig det ok, som vidskepelsen och de hårda herrarna söderifrån i förening tvingat in det under. På det hela taget är denna folkliga historieroman fullkomligt ohistorisk. Namn, gestalter och händelser, som äger historisk verklighet, förekommer visserligen i stor mängd, men Olof Högberg har stuvat om dem efter

sina behov, och det är fullkomligt gåtfullt, att den samtida kritiken inte genomskådade de litterära mystifikationerna, som Olof Högberg här, liksom alltid, svepte in sitt verk i.

Om *Den stora vreden* finns det en utmärkt uppsats av Ludvig Nordström, som verkligt kongenialt har tecknat sin kraftfulle föregångare. Det påpekas där, att tre olika strömningar löper samman i *Den stora vreden*. Den första är bygdetraditionen och intresset för den, som under de gångna årtiondena växt sig allt starkare och tagit sig ett uttryck i åttiotalets landsmålsrörelse, av vilken Olof Högberg var djupt intresserad. Den andra är den ekonomiska och sociala krisen i slutet av sjuttioailet och den tredje verdandismen. Olof Högberg antas ha börjat arbeta på sitt verk redan under åttiotalet, och hans kontakt med dessa tre företeelser skulle alltså vara ungefär samtidig med verkets konception.

Traditionens betydelse är en fråga, som i detta sammanhang kan skjutas åt sidan. Men har verkligen krisen på sjuttioailet någonting att göra med *Den stora vreden*, som utspelas under sekelskiftet mellan sexton- och sjuttonhundratalet? Jo, en del, därför att den tidens norrländska historia, som Olof Högberg uppfattar den, erbjuder en tydlig parallell till vad som hände i Sverige under sjuttio- och åttiotalen. Stormaktstidens utrikesexpansion, som lät de breda lagren sitta emellan, har sin motsvarighet i den norrländska ekonomiska expansion, vilken som nämnts under sjuttioalets första hälft

var allra kraftigast och då skapade stora förmögenheter och ett stort industriproletariat. Liksom det politiska stormaktsväldet vid Karl XII:s död, genomgick det industriella stormaktsväldet vid sjuttioalets slut en våldsamt kris. Och på samma sätt som armén av 12,000 fattiga i *Den stora vreden* samlas utanför Härnösands stadsportar för att kräva bröd, så lägrade sig år 1879 utanför Sundsvall tusentals arbetare för att genom strejkens tvångsmedel söka öppna arbetsgivarnas ögon för den rådande nöden. Det som binder ihop Olof Högborgs stora roman är, kan man säga, ingenting annat än en rejält tilltagen klasskamp. På den ena sidan står folket med sin oförvillade rättsinstinkt — symboliserad, påpekar Gudmar Hasselberg i en utmärkt studie över Högborg, av Gråe Jägarn, en av Olof Högborg uppfunnen sagofigur, som dyker upp när rättvisan sitter i klämma — och på den andra befinner sig präster och andra ämbetsmän, folk som kommer söderifrån och är omoraliska; det är en äkta norrländsk bondmisstro som här dyker upp och tillspetsar konflikten.

Deltagandet i verdandirörelsen markerar slutligen, att Olof Högborg hade blicken öppen för detta radikala perspektiv. Under åttiotalet var han alltså en av de unga radikalerna, och den tidens stämning går igen i hela verket, fastän det inte blev färdigt förrän 1906; med rätta kan Ludvig Nordström säga, att det är "det demokratiska svenska 90-talets mognaste frukt och representerar en synnerligen originell

syntes av 1800-talets internationella strömning och gammal svensk folklig frihetskamp i en stor historisk symbolbild”.

Mellan *Den stora vreden* och Olof Högborgs andra stora verk *Från Norrlands sista halvsekel*, som utkom i sex band 1910—12, ligger det enligt utgivningsårtalen fyra år, men i realiteten är det bortåt trettio. Författaren är en annan. Hans demokratism, som hela tiden haft ett aristokratiskt drag, har svalnat och lämnat plats för en mot omgivning och förändringar misstrogen bondekonservatism, som vänder sig mot både industriföretagare och arbetare. Tiden är också en annan. Den stora norrlandsdiskussionen har efterlämnat tvivel på att bondeklassen har kraft att bestå och ett av huvudresultaten är att hjälp är av nöden. Just nu är också ett nytt elände i brännpunkten: emigrationsfrågan. Vad ska man tro om den industriella utvecklingen, när den bara har haft sådana bedrövligheter i släptåg? Det är den naivt vresiga reaktionen mot dessa förändringar som sätter sin prägel på *Från Norrlands sista halvsekel*.

Även det är ett vidlyftigt opus; det omfattar sammanlagt över 1,300 trycksidor. I mångt och mycket utgör boken ett parallellverk till *Den stora vreden*; också här är det fråga om en dragkamp mellan undersåtar och ”översåtar”, som termen lytt i den förra boken: undersåtarna är småbönder och översåtarna skogsjobbare. Gråe Jägarns sändebud på jorden i *Den stora vreden* motsvaras i denna bok av

björnjägaren Walther, som är ett mellanting mellan en folklig detektiv och en Sankte-Per och går omkring på den norrländska jorden för att ställa allting till rätta för hederligt och bedraget folk.

Från Norrlands sista halvsekel är uppdelad i tre avdelningar, som var och en ska skildra sitt årtionde, femtio-, sextio- och sjuttiotalen. De heter *Fribytare*, *Baggbölingar* och *Utbölingar*, och dessa tre olika slag av människor är, menar Olof Högberg, typiska för var sitt årtionde.

Fribyterna hör hemma på femtioalet; det är expansionens äventyrliga tid. Nu går det hårdnävat och friskt till, ibland håller man sig inom och ibland träder man utanför lagens rāmärken, men det hela har i alla fall sina försonande drag: det är tilltagset och spännande, och ännu har det inte kommit in så många främmande element i leken.

På sextioalet börjar bilden bli en annan; här är det baggbölingarna som dominerar. Ordet syftar på en bekant händelse, som Olof Högberg inte försummat att dra in i sin roman. I slutet av sextioalet upptäcktes det, att omfattande tjuvavverkningar ägt rum på kronoparker i lappmarken. Höjdpunkten nåddes, när man en vacker dag kom över ett stort parti stulet timmer, som låg sammandraget vid Djupskolavan, ett ställe vid Umeälven, inte långt ifrån nuvarande Lycksele köping. Virket beslagtogs naturligtvis av myndigheterna och kronstämplades, och man satte ut vakt vid fyndplatsen. Efter några dagar övermannades emellertid vaktmanskapet av

ett antal okända manspersoner, som högg av stämplarna från timret och vräkte det i älven. Man trodde sig sedan kunna konstatera, att den stora trävarufirman Dickson, som ägde sågverket Baggböle ungefär en halvmil ovanför Umeå, det året hade ovanligt mycket löstimmer, som man hade besvär med att få rätt på. Saken drogs också inför rätta, men bevisning kunde inte förebringas, och svaranden friade sig genom värjomålsed. Den väckte emellertid stort uppseende; uppmärksamheten riktades på trävaruindustriens avigsidor, och för framfarten på kronoparkerna och andra oegentligheter från bolagens och skogsjobbarnas sida präglades ordet baggböleri.

En annan egenhet hos tidens träindustriella förhållanden, som Högberg drar fram, var att man inte hade till sitt förfogande våra dagars smidigt fungerande flottningsföreningar, som skaffade ner virket från avverkningsstället i för olika virkesägare gemensamma flottleder och sedan vid kusten delade upp det vid särskilda timmerskiljningsställen. Vart och ett bolag forslade ännu sitt timmer i flottor utför älvarna, och resultatet därav blev naturligtvis hårdhänta friktioner mellan folk tillhörande olika bolag.

Bland andra vedermodor i tiden får man inte glömma helvetesskräcken, som spirade i frikyrkopredikanternas spår efter konventikelpakatets upphävande 1858, och inte heller "en blodig bild i tavlans mitt": hungersnöden 1867—68. Med den

sammanhänge mer eller mindre intimt emigrationen, som drog en värdefull del av arbetskraften ur landet.

Det är som man ser en ganska konkret bild Olof Högberg här ger av norrländska förhållanden under sextiotalet. Sämre beställt med verklighetsprägel blir det, när han kommer in på det följande årtiondet, som han skildrar i *Utbölingar*. Ordet har två betydelser, säger Högberg, dels nybyggare — och en sådan var ofta en grovhuggen person — dels ett barn som fötts i lönn och tagits av daga och som sedan "skrömtar", d. v. s. går igen och gör tillvaron otrevlig för de efterlevande. Om norrländska spöke-rier handlar också boken, och det som spökar är amerikanismen. Den personifieras av en kuriös figur, som kallas för Gründerman och som uppträder i olika gestalt för bokens personer: "alla se *fanskapets* tydliga närvaro och ur den högt upplysta tidens sköte höjas röster, som göra gällande, att något slarv torde ha insmugit sig i hans höghet *Fans* avsättning", säger författaren med förtjusta kursiveringar. Gründerman är alltså en demonisk symbolfigur, som ikläder sig gestalten av ledare för olika skojarföretag och bringar hela miljön i gungning. På den figuren har Olof Högberg avlastat hela sin motvilja mot den upplösning i snabb takt av bondekulturen, som han avläste i industriens hastiga uppsving under sjuttiotalet.

För honom betydde industrialismen detsamma som kaos, och den forne verdandisten kunde inte heller upptäcka, att det låg en början till något nytt

i arbetarföreningarnas tveksamma tillväxt och i de sporadiska och bristfälligt organiserade strejkerna under årtiondet; vad som intresserade honom i norrlandsdiskussionen, var tanken på bondeklassens konserverande. Det var också en annan sak att drömma om den norrländska allmogens uppror mot översåtarna; då kunde Olof Högberg, som i grund och botten var bonde, känna sig solidarisk. Arbetarrörelsen gällde däremot en människogrupp, som han insåg hade ryckts lös ur den bondekultur, han med aldrig slappnande intresse ägnade sin forskning. Dess medlemmar var människor, som han personligen naturligtvis aldrig kände sig samhörig med. Han ogillade deras stil: de var "busokrati".

Så har ett av huvudtemata i *Utbölingar* blivit en kritisk behandling av Sundsvallsstrejken. För honom hörde den ihop med fanskapet i tiden. Han är säker på att de strejkande är missledda, att deras tilltag går i linje med Gründermans huvudlösa bolagsbildande och det allmänna, kulturlösa penningjaktet. Ledare för strejken är hos Olof Högberg rallaren Filipsson, en stor kvinnotjusare och skojare, som i boken börjar sin karriär med att besöka en bonde, hängla med dottern och lura till sig pengar av fadern. Det är denna tarvliga figur, som i hemlighet agiterar för "strike" — uttalat som det skrivs —, sprider dunkla fraser om "Internationale" men på räkenskapens dag drar sig ur spelet. Rallar Filipssons motspelare i dramat är landshövding Curry Treffenberg, Sundsvallsstrejkens bekämpare. Han är Olof

Högbergs språkrör och får i boken tala om en "fruktansvärt sjunken tid! Alla evighetsideal synas vara sjunkna, människan vill ej hänge sig åt annat än sina snöda, timliga drifter. Till och med vår gamla, hedervärda allmoge är hårt angripen av flärdens och snikenhetens förruttnelse, och arbetarn, utan tanke på en fattigare morgondag, lever som en furste, nej, som en hedning, vid sin flödande champagne i skogsbacken." Det är präktiga ord, menar Olof Högberg, som uppfattade Treffenbergs patriarkaliska nedlåtenhet mot arbetarna som hjärtlig välmening. Men att Treffenberg, som Högberg tror, skulle ha varit upphöjd över klasstänkande är oriktigt; man behöver bara gå till hans egen officiella berättelse över strejken för att få besked. "Angelägenheten att vidtaga skyndsamma och verk samma åtgärder för att få slut på strejken", skriver Treffenberg, "var numera desto mer påträngande, som jag icke saknade anledning befara att ett längre fortsatt avbrott i utskeppningen skulle för en eller annan sågverksägare bliva så ruinerande att han, av skyldig omtanke för sin ekonomiska existens, rentav skulle bliva tvungen att giva efter för arbetarnes fordringar, vilket kunnat medföra det betänkligaste inflytande på även de övriga sågverksägarnes hållning." Aktionen gick alltså helt och hållet ut på att skydda arbetsgivarnas intressen. Det vill emellertid inte Olof Högberg medge; han tänker sig att Treffenberg liksom han själv gjorde front mot "amerikanismens" båda utlöpare.

Han hoppas också på arbetarrörelsens sammanbrott, och i ett av kapitlen i *Utbölingar* — Tragediens spets. Drömmen om Internationale upplöst — visar han, hur han gärna vill tänka sig, att Sundsvallsstrejken såg ut. Treffenberg sitter vid sitt bord i regnet och låter de uppstudsiga arbetarna komma före en efter en, allteftersom de släpps ut ur den militärkedja som spänts runt de strejkandes läger.

En liten tunn karl kom fram till länschefens bord, otillräckligt klädd, regndrypande, frusen.

"Namnet?"

"Degerfelt!"

"Hemvisten?"

"Från Säbrå!"

"Detta är fem mil härifrån! Vad gör ni här?" Intet svar.

"Vad har ni att beställa med härvarande arbetares lönefråga?"

"Jo, jag skulle hit och hjälpa dem göra strike!"

"Ni ser ganska hjälplös ut för egen del?"

"Ja si då jag gick hemifrån, tog hustrun av mig överrocken. Hon tyckte nog jag behövde'n bra lite, då jag bara skulle hjälpa till i strike."

"Vad menar ni med detta att hjälpa dem göra strike?"

"Ja Filipsson har lovat oss att vi skulle få hjälp av Internationale!"

"Hörnu, vad vet Degerfelt om Internationale?" Intet svar.

"Var håller denna Internationale till?" Lika svarslost.

"I luften, himmelen eller på jorden?"

Detta visste Degerfelt lika litet. Han hade hört'et av Filipsson, som hållits för en rejäl karl.

"Vi ha så länge hört denna Filipsson åberopas, att nu skall han fram, om han finns här!" befallde hövdingen.

Filipsson påropades bortgenom klungan av soldater, kronobetjäning och arbetare i växlande tonarter.

Ingen Filipsson fanns där.

Och Internationales utlovade underverk hördes icke heller av.

En suck av sviket mod höjdes av de bedragne.

Olof Högbergs stora skildring av den sociala utvecklingen i Norrland under expansionens första årtionden har alltså sina brister ur saklighetens synpunkt. Boken publicerades först som följetong i Brokiga Blad, och hela den intrig, som håller bilderna av olika sociala miljöer samman, är också starkt präglad av sådana egenskaper, som kännetecknar tidigare underhållningsromaner. Somligt påminner om indianböcker, somligt om primitiva detektivhistorier och somligt, bland annat en stor episod om ett parti råsilver, som på sjuttonhundratalet skulle ha förädlats vid stranden av en underjordisk flod i lappmarken, har en stark smak av Jules Verne. Till det värdefulla i boken hör porträtten av många äkta norrländska typer. Man kan erinra om det av skogspatron Skalin, som klädd i vadmalsskläder reser omkring i bygderna och lurar av bönderna skogsskiften till underpriser; det är ypperligt och levande och i förbigående sagt också ett bevis för att Olof Högberg studerat sina föregångare med utbyte — en snarlik figur i en av Daniel Åslunds noveller bär namnet Skallin. En annan sak, som förtjänar påpekas, är den virtuositet med vilken Olof Högberg ofta i replikerna fångar

dialektala tonfall på papperet. I det stycket har han varit Ludvig Nordströms läromästare, och man skulle kunna räkna upp likheter, som knappast kan bero på tillfälligheter.

Men vad som framför allt är av intresse i detta Olof Högbergs andra stora verk är dock själva ansatsen, försöket att skapa en dokumenterad skildring av en social utveckling. I inledningen till den första delen framlägger han också ett mot den samtida litteraturen starkt polemiskt program. Han angriper det gångna årtiondets esteticerande litterära stämning och menar, att när det gäller en sådan skildring som den han håller på med, "duger det i sanning ej att försjunka i den levande samtidens skildringsmaner, det av läsarnas flertal lika mycket avskydda som av kritiken ofta hyllade, dådfattigt inåtvända eller rent händelselösa stämningspjollret — — —. En äventyrlig tid måste med äventyr skildras, helst med dess verkliga upplevelser."

Det är det Olof Högberg föreger sig ha gjort. Visserligen var det så och så med verkligheten ibland; Olof Högberg älskade att mystifiera läsaren med hemmagjorda dokument. Och visserligen var hans naiviteten av den arten, att han inte kunde åstadkomma en realistisk skildring av en näraliggande verklighet, så att den verkar riktigt övertygande. Men uppsåtet finns där, och trots sina iögonfallande brister har *Från Norrlands sista halvsekel* just genom det initiativ som bär upp skildringen blivit ett viktigt verk.

Ludvig Nordström och den industriella expansionen.

Den närmaste arvtagaren till det program, som Olof Högberg här framlade, är naturligtvis LUDVIG NORDSTRÖM. En stor del av hans författarskap har gått ut på att just teckna den ekonomiska och sociala utvecklingen i Norrland, och ibland har han med sådan iver gått upp i sitt företag, att han till och med stämt det flöde av festlig och frodig människo-skildring, som utan tvivel är hans största tillgång som författare. Men samtidigt finns det — även frånsett de formella — påfallande skillnader mellan Olof Högberg och Ludvig Nordström. I sin senare produktion ser Ludvig Nordström händelserna i Norrland ur evighetens synvinkel, och finesserna med många ting, som förefaller jordens barn dunkla, framstår därigenom för honom med stor klarhet. Det är det ena, och det andra är, att Ludvig Nordström har helt andra erfarenheter att bygga på än Olof Högberg. Den senare tillhörde från barn- domen Norrlands bönder, som kände sig vara en klass på retur, åtminstone relativt, och mötte den nya utvecklingen med misstro. Ludvig Nordström däremot växte upp i en liten norrlandsstads kommersiella överklass, som tjänade grova pengar på den industriella utvecklingen och levde livets glada dagar. Den miljön har Ludvig Nordström alltid skildrat med stor förälskelse, och han har varit så pass fast

rotad i den, att man i hela hans produktion märkligt nog knappast finner några spår av oro över böndernas problem, sådant det uppfattades under den stora norrlandsdiskussionens dagar. Men samtidigt har ett ganska ömtåligt socialt samvete oroat honom; det har kommit honom att söka sig ut bland s. k. enkelt folk och skildra deras förhållanden, och för ett par kortare perioder har det gjort honom till en aktiv radikal. Slutligen vågar man nog påstå att det är spänningen mellan dessa båda tendenser, som tvingat honom att formulera sin sociologiska mystik i ett system.

I Ludvig Nordströms ungdomsproduktion — som man kan kalla hans diktning fram emot krigets slut, eller med andra ord fram till den tidpunkt, när ordet totalism och dess avledningar börjar bli ett av de vanligaste i hans böcker — finns det visserligen ansatser till en sådan mystiskt grundad systemfilosofi, men här finns också många andra ingredienser. Först och främst är det skildringarna från fiskeläget Tvärhamn. De ges i ofta lysande noveller, saftiga, sanna och roliga; i dem har den tidigare norrländska folklivsskildringen i mindre format för första gången — fränsett ett par av Pelle Molins noveller — höjt sig till riktig konst. I *Fiskare* och *Bottenhavs fiskare* är dessa ungdomsnoveller samlade.

I två andra av hans tidiga novellböcker, *Borgare* och *Herrar*, visar han upp en annan sida av det samtida Norrland, den lilla landsortsstaden där

trävaruindustrien står i centrum. Också här har han en norrländsk tradition att bygga på. I ett brev, som citeras i Giovanni Lindebergs bok om Ludvig Nordströms utvecklingshistoria, berättar han att Daniel Åslunds *En Tokbruses memoarer* "tjusade mig och betydde mycket för Öbackas genesis". Mellan Åslund och Ludvig Nordström finns det också utan tvivel en viss lynneslikhet, och gemensam har de också kärleken till den stad där de vuxit upp. I dessa båda novellsamlingar presenteras nu läsaren för en mängd av de gestalter, som Ludvig Nordström gång på gång återvänder till när han vill skildra Norrlands utveckling: herrarna Franz Twieselman, Olof och Filip Lomark, Sammel Edin, kapten Nordhammare, Matthias Claussen, Christian Dellwik och hela den långa raden. Här finns också en del utkast till den norrländska trävaruhistoria, som Ludvig Nordströms senare produktion kan passas ihop till, men trots författarens senare försäkringar i motsatt riktning fattas här det riktigt klara perspektivet. Hans sinnelag är inte heller i alla stunder ett som passar för sådana företag. Många av novellerna är uteslutande uttryck för en ung mans oroliga funderingar över tillvarons stora sammanhang och över kvinnan. Den som skrivit novellerna i *Borgare* och *Herrar* är också en ättling av den Hjalmar Söderbergska generationen; författarens alter ego Tomas Lack, som läsaren här gör bekantskap med, har förnamnet gemensamt med *Förvillelsers* hjälte och barndomsupplevelsernas stämning med *Martin Birck*.

Och hela den yngsta generationen av företagare i *Herrar* strövar omkring innesluten i en excentrisk melankoli, som har ett tydligt drag av Herman Bang.

Något som däremot tydligt pekar fram emot totalismen är uttrycken för författarens mystiska livs-åskådning. Den grundar sig på en upplevelse av individens ställning i världsalltet, och den leder fram till tanken, att mänskligt handlande, hur planlöst det än kan te sig ur "jordisk" synpunkt, dock på något sätt inregistreras i en högre värld och där hjälper till att föra utvecklingen framåt mot ett stort mål. Man kan visserligen förmoda, att denna åskådning inte har tillkommit utan påstötningar från Maeterlinck, som just då var mycket uppmärksam i Sverige, men den är ändå anmärkningsvärd som ett tidens tecken. Den har tydliga överensstämmelser med Wells' sociologiska mystik, som Ludvig Nordström vid denna tid inte kände till.

I Ludvig Nordströms totalistiska författarskap utvecklas denna tanke vidare och blir ett av grundmotiven. Dessutom hade Olof Högbergs *Från Norrlands sista halvsekel* nu utkommit, och dess realistiska norrlandsprogram bör både genom sitt initiativ och sina litterära svagheter ha verkat som en uppmaning till Ludvig Nordström att gå vidare på den sociologiska linjen. I totalismen förenas dessa båda linjer till en helhet. Och nu följer en period i hans författarskap, som är fylld av programböcker, samhällsanalyser, polemiker, goda litterära uppslag, förflugna idéer och nyckfulla generaliseringar. Bort-

ser man från nyanserna, tar sig den världsbild, som alla dessa skrifter speglar, ut ungefär så här. Världshistorien består innerst av en strid mellan Djävulssamhället och Gudssamhället. Det är med andra ord en strid mellan lidelserna och förnuftet, och världens utveckling består i en allt större intellektualisering av tillvaron, en tillväxt i civilisation. I denna utveckling utgör individen en liten kugge, vilkens plikt det är att inom sitt lilla område arbeta för målets förverkligande, som kan avläsas i utvecklingen av Världsstaden, Ludvig Nordströms symbol för den tekniska civilisationens utbredning över jorden. Detta tankesystem är emellertid en besynnerlig blandning av romantisk idealism och utilism, och Gudssamhällets utveckling består därför också i fattigdomens utrotande. Ett utmärkt exempel på Världsstadens utveckling blir nu utvecklingen i Norrland under industriens uppsvingår. Ludvig Nordström tar fasta på det enkla grundfaktum, att Norrland på grund av den tekniska och ekonomiska utvecklingen nu faktiskt i sin helhet är en rikare provins än för hundra år sedan. Följaktligen blir denna utvecklingsprocess ur evighetens synpunkt också ett mycket uppbyggligt skådespel. Och eftersom det är den norrländska trävaruindustriens ledare som framkallat processen, så blir de också, sedda ur denna synvinkel, Gudssamhällets tillskyndare på jorden.

Det är ju klart, att förutsättningen för en sådan världshistorisk idylldiktning måste vara, att man

blundar för vissa av tillvarons sidor. Vad som mest frapperar hos Ludvig Nordström, är att bönderna och industriproletariatet inte fått någon plats i historien. Om arbetarnas insats i det norrländska uppbyggnadsverket finns det bara en novell av Ludvig Nordström, en ungdomsberättelse som heter *Caliban* och handlar om sådana lymlar som ställer till strejk och slår ihjäl strejkbrytare. Det är — trots att författaren en gång tidigare hade skrivit en sympatisk korrespondens till Social-Demokraten om den händelse som novellen bygger på — den mest antipatiska skildring som står att uppdriva i hans författarskap. Och oviljan riktar sig inte mot det enskilda fallet utan är en typisk klassreaktion: "det måste slå en iakttagare, hur människorna, som vuxit upp i stugorna kring sågverken, på relativt kort tid fått samma degenererade och lastbara typ som är vanlig i utlandets gamla, stora industridistrikt". Det är nog ingen tillfällighet, att denna novell utgavs året efter storstrejken; nu hoppas författaren på att arbetarrörelsen, som hittills oroat "människorna", snällt och stilla ska inta sin plats i det som han, om novellen skrivits senare, skulle ha kallat en totalistisk produktionsordning: "Med blod och tårar hade det fötts, som allt liv föds, och det ohyggliga vrålet skrämde människorna till den grad, att de med hat och ångest mottogo detta nya väsen, som dock en gång skulle få Ariels luftiga skick och hjälpa att bygga jordens borg ända upp till de eviga stjärnorna."

Den totalistiska synen på verkligheten framlägger Ludvig Nordström mest följdriktigt i romanserien *Petter Svensks historia*, som utkom 1920—27. Det är ett arbete på tre band plus två inledningsvolymner, av vilka den ena, *Döda världar i samhällsrymden*, är en ytterst avskräckande provbit på totalistisk roman-skrivning och den andra en framställning av Ludvig Nordströms metafysiska system. Avsikten med verket var förmodligen från första början att skildra Sveriges ekonomiska utveckling från Karl XII:s död och fram till våra dagar, varvid Norrland skulle stå i förgrunden; Ludvig Nordström skulle alltså ta vid ungefär där Olof Högberg slutade i *Den stora vreden* och visa upp hur det vid sjuttonhundratalets början mörka, vresiga och fattiga Sverige förvandlas till våra dagars Stor-Sverige. Trots sitt tämligen stora omfång förblir arbetet — i sitt fortfarande oavslutade skick — en torso. De olika avsnitten är tämligen godtyckligt valda och säger inte alltid så mycket som man skulle önska, och dessutom saknar volymerna ofta den ogenerade livfullhet, som utmärker det bästa av Ludvig Nordströms produktion. Mest betydande är emellertid de båda sista volymerna, *Bonjour-striden* och *Firman Nordhammare gifter sig*. Den förra ger en bild av sjuttonhundratalets strid mellan den stockholmska ämbetsadel, som ägde järnbruk i Norrland, och den norrländska borgar- och bondebefolkning, som rådde om de expanderande sågarna. I den senare prickas de öbackitiska tilldragelserna i Ludvig Nordströms ung-

domsproduktion in på en ekonomisk karta. Den utspelas nämligen på adertonhundranittioalet och handlar dels om hur spänningen mellan Härnösand och Sundsvall övervinnes, dels om hur trämassefabrikerna rycker fram på sågverkens bekostnad. Agerande i romanen är de figurer, som man känner från de tidigare böckerna, och de tilldelas nu var sin post i den ekonomiska utvecklingen. Det är ett betydande stycke konstruktiv fantasi som här utvecklas, och det är till stor del tack vare denna bok, som Ludvig Nordströms skildring av en grupp norrländska företagare i sin helhet förefaller så sammanhängande och verklig; man kan exempelvis peka på att romanen *De tolv söndagarna*, som kom ut 1912, först genom denna bok får ett perspektiv, som gör den till något mer än ett pratsamt kåseri.

Man kan också säga, att det är på *Firman Nordhammare gifter sig*, som Ludvig Nordström i sin fortsatta skönlitterära produktion bygger vidare. Dit hör bland annat novellsamlingarna *Svenskar* och *På hemväg till Öbacka* samt romanen *Planeten Markattan*, en av hans allra ypperligaste böcker. Den boken är lika mänskligt levande som någon av hans ungdomsböcker, och av totalismen återstår här den bästa ingrediensen: intresset för de stora ekonomiska och sociala sammanhangen.

Detta intresse har också lett Ludvig Nordström fram till en icke skönlitterär produktion, som han begynte ungefär samtidigt som de totalistiska teorierna började ta form för honom, och som nu om-

fattar sammanlagt ett tjugotal volymer. I dem har han framträtt som den borgerliga tjugutalsoptimismens mest talangfulla förespråkare i Sverige, och med utgångspunkt från det ekonomiska uppsvinget i Norrland har han med outtömlig hänförelse och sprakande energi förkunnat evangeliet om vårt lands frammarsch på den internationella handelsmarknaden. Främst bland dessa volymer står *Stor-Norrland*, en journalistisk prestation av utomordentligt hög klass och en bok som säkerligen mer än något annat bidragit till att öppna det övriga Sveriges ögon för en sida av vad som skett i denna före detta avkrok. Efter internationalismens sammanbrott under detta årtionde har Ludvig Nordströms produktion i genren så småningom avstannat, och det förefaller av den senaste essäsamlingen *På stället marsch — uppbrott!* som om han skulle vara på väg att underkasta sin tidigare, på den kapitalistiska företagsamheten ensidigt inriktade åskådning en omprövning. I samma riktning pekar också *Planeten Markattan*, och när den bär undertiteln En liten förhistoria, betyder det kanske att den förebådar en sociologisk roman, som inte — i likhet med *Petter Svensks historia* — blundar för att väl uttänkta ekonomiska projekt kan ha förödande verkningar för människor som står vapenlösa i den sociala kampen. Först när sådana sammanhang står klara, kan en social diktning få den mänskliga kvaliteten, som är den goda litteraturens viktigaste egenskap.

Norrländsk arbetardiktning.

Bernt målade upp bolagsväldet i Timmerdalen framför åhörarna i några enkla drag — nerhuggna skogar, ödelagda bondehemman, skogsarbetarnas aldrig hörda nödrop från ödemarkerna, proletärbyarnas folkförödande eländesliv. Det blev bara skuggor alltsammans, Bernt kände bara till de mörka sidorna, bolagsväldets ljusare sidor synas inte nerifrån. För att se dem, ska man stå på bron bland överklassen, högt över folkets huvuden, där skymmes inte blicken av de mörka skuggorna på djupet.

Citatet återfinns i MARTIN KOCHS stora roman om det industriella Norrland, *Timmerdalen*, och på det hela taget passar det inte illa som karaktéristik av själva boken. Den är ett utmärkt komplement till Ludvig Nordströms norrlandsskildring; just det som ligger utanför hans synfält har Martin Koch, arbetardiktaren, haft ögonen på, och mot Ludvig Nordströms väloljade utvecklingsoptimism, där den statliga byråkratismen utgör det enda störande momentet, uppställer han en klasskampsteori, enligt vilken det gäller livet för den underlägsna parten.

Det är emellertid inte riktigt att direkt placera Martin Koch och Ludvig Nordström mot varann, och detta helt enkelt av den anledningen, att Martin Koch var färdig med sin åskådning och hade omsatt den i dikt redan tio år innan Ludvig Nordström började utsända sina totalistiska manifest. Hans syn på saken har sin rot i det senare 10- och i 20-talets internationalism och dess tro på kriget som de bakåt-

strävande krafternas slutlikvidation, medan Martin Koch hör hemma i den period då de sociala uppgörelserna för arbetarklassen tedde sig så bittra, därför att dess kampmedel och möjligheter ännu var så underlägsna. Skillnaden mellan dessa båda sociala skildrare är sålunda inte bara den mellan en oftast borgerlig och en socialistisk författare utan också den mellan en förkrigs- och en efterkrigsdiktare.

Timmerdalen är en stort anlagd roman, som vill skildra de norrländska arbetarnas och böndernas ställning under senare hälften av 1800- och början av 1900-talet. Den utkom 1913, och den är starkt färgad av sin tillkomsttid. Bokens första avdelning heter *Bondfolk* och berättar om hur ett par bolagshejdukar lurar av en bonde hans hemman. Det var ett vanligt litterärt motiv på den tiden. Norrlandsfrågan gav ännu eko — den sista av de betydelsefulla norrlandslagarna före kriget hade tillkommit 1909 — och diskussionen hade fört med sig en rad böcker, där bolagens framfart skildrades i enlighet med den bild av saken, som Norrlandskommitténs undersökningar gett. Emigrationsutredningen, vars betänkande avgavs samma år som *Timmerdalen* utkom och innehöll konkret och belysande intervju-material, bidrog också till att hålla saken aktuell. På det sättet hade det uppstått en indignationslitteratur, som anknöt till norrlandsfrågan, men den hade saknat litterärt värde; ett typiskt exempel på genren är ELF NORRBOS (pseud. för August Törnblom)

skogsskövlarböcker. Att Martin Koch överträffade sin föregångare av detta format är det inte tu tal om, men skildringen är ändå inte riktigt övertygande, huvudsakligen därför att beskrivningen av hemmansköpet verkar lite för tjockt påsmetad. Det bästa i detta avsnitt är en folklivsskildring, som till innehållet ligger någonstädes mittemellan Selma Lagerlöf och Olof Högborg.

Helt övertygande blir Martin Koch, när han i andra delen för att få en bakgrund till vad som ska komma gör en utvikning och skildrar den svenska arbetarrörelsens första stora aktion, Sundsvallsstrejken 1879. Materialet tycks huvudsakligen vara Curry Treffenberg's berättelse, avskalad och omtolkad. Man kan fatta Martin Kochs framställning som en korrigerings av Olof Högborgs året förut utgivna framställning av samma sak i *Utbölingar*; hela avsnittet är också huvudsakligen refererande och resonerande. I de två sista delarna, där huvudpersonerna från den första åter införs, anknyter författaren till händelser som ligger nära i tiden. I den ena står i centrum säkerhetsåtgärderna vid "Granå" sulfatfabrik, och den dramatiska höjdpunkten är en olyckshändelse, vid vilken en bristfärdig lucka till en diffusör går sönder och tre arbetare omkommer i den glödheta massan. Temat var aktuellt; året innan boken kom ut hade den nya lagen om arbetsskydd trätt i kraft. Den fjärde delen är grupperad kring det s. k. upproret i Sandö 1907, då det gällde arbetarnas föreningsrätt, som led-

ningen förde guerillakrig mot. Martin Kochs framställning av händelseförloppet verkar objektiv och psykologiskt riktig.

Timmerdalen kan ju som roman ha vissa brister. Den är, i likhet med det mesta Martin Koch har skrivit, en smula för mångordig, och vissa partier är ganska konturlösa. Men man kan inte undgå att frapperas av hur modern den är i sin uppläggning. Det är, som det heter i undertiteln, En historia om kultur, d. v. s. om en arbetarkulturs mödosamma framväxt. Samtidigt vill den skildra en befolkningsvandring längs en norrländsk älvdal från de avlägsna jordbruksbygderna och ner till industriens koncentrationspunkter vid kusten. Den vill med andra ord vara en kollektivroman, och fastän den är av ett primitivare slag än dem som senare kommit på modet, är frändskapen uppenbar. Martin Koch är överhuvud en författare som haft stor betydelse för en yngre litterär generation. För arbetardiktningen, som dock betecknar vår tids stora litterära insats i Sverige, har han ständigt utgjort en av de viktiga läromästarna. Hans problem går också fortfarande igen; man kan som exempel ta HENRY PETER MATTHIS trebandsroman, som kräver intresse i detta sammanhang därför att den initierat skildrar det politiska livet i en ådalskommun i våra dagar. Huvudfigurer är ett par arbetarledare; vad som skiljer dem från Martin Kochs motsvarande figurer i *Timmerdalen* är att de har ryckt upp ett par pinnhål på den sociala rangskalan, men snarlikt är det

moraliska nagelfarandet och prövandet av ärligheten i uppsåtet.

Utmärkande för Martin Koch är de breda sociala perspektiven; hos honom tjänar människoskildringen ofta ett illustrerande ändamål. Av ett annat kynne är GUSTAV HEDENVIND-ERIKSSON, jämte Martin Koch tiotalets store svenske arbetarskildrare. Trots att hans galleri av genialt fångade och med originell, allvarsam humor skildrade gestalter är större än Martin Kochs, och för övrigt större än de flesta moderna författareshänder det sällan att han låter dem ställa upp i kolonn för att i samlad social enhet marschera mot framtiden. Hedenvind-Erikssons figurer har i stället ofta ett tycke av romantikens vandrande gesäller; ty deras moderna motsvarighet är den ström av ambulerande grovarbetare, som dyker upp där järnvägar och broar byggs och gruvschakt sprängs ner i berget, och som utgör huvudparten av Hedenvind-Erikssons modeller.

Till Norrland är en stor del av dessa skildringar av det tekniska uppbyggnadsarbetets manuella sida anknuten. Hedenvind-Eriksson debuterade också med en norrlandsskildring, skogsarbetarromanen *Ur en fallen skog*, som kom ut 1910 och närmast torde få räknas till den samtida norrländska indignationslitteraturen, om också yrkesskildringen höjer sig betydligt över genomsnittet. Hedenvind-Eriksson hann bara med ett par böcker till — bland annat romanen *Vid Elivågor*, som handlar om ett norrländskt kraftstationsbygge, och där hans lysande visuella begäv-

ning och förmåga som människoskildrare börjar komma till sin rätt — innan kriget inträffade. Hitills hade han behandlat klasskampproblem, som rullats upp i ett storslaget norrlandslandskap. Men kriget slog sönder hans framtidstro och kastade ut honom i en ödsligare och hopplösare värld. Resultatet blev en rad symbolrika och intensiva små böcker — ofta i norrländsk eller nordnorsk inramning — som trots den ibland valhänta formen en gång kommer att räknas till den svenska krigsårs-litteraturens främsta verk. Inte förrän i romanen *Orions bälte*, som utkom sex år efter fredsslutet, kan han åter tala med förtröstan. Det är en intensivt berättad bok om ett par kringvandrande arbetare, som under kriget reser norr ut längs norska kusten och så småningom hamnar i Haparanda; både båt-resan och livet i gränsstaden under krigsåren är groteskt och kraftfullt skildrade.

I *Det bevingade hjulet* träder Hedenvind-Eriks-sons begåvning som arbetarpsykolog klarast fram och man erinras här ständigt om vad han själv berättat om sitt författarskap: "Den romantiskt-ideelle arbetaren av den typ, som till dato uppburit den sociala rörelsen världen över, har visserligen blickat ut i det blå, men likväl aldrig ridit till storms mot väderkvarnar. Och det är denna utmärkta arbetar-typ jag sökt skildra, ehuru jag icke alltid lyckats så bra, fast jag torde ha samlat det största typmaterial i världen. Ty under mera än tjugu år iakttog jag

dessa människor, studerade dem, antecknade deras mest framträdande drag.”

I *Det bevingade hjulet* har vi emellertid hunnit långt utanför Norrlands gränser; arbetarna i den boken hör inte hemma i en provins utan tillhör hela världens arbetsplatser. Stilistiskt ansluter sig Hedenvind-Eriksson dock fortfarande till den norrländska traditionen. Hans prosa har nämligen ända från de tidigare böckerna haft en frändskap med Olof Högborgs, som knappast kan bero på en tillfällighet. Gemensamma har de motviljan mot de romanska låneorden, svagheten för äldre stilideal som stundom står kansliprosans nära, beundran för slående och målande norrländska dialektord, den fullständiga frånvaron av välsmord och lättlöpande skrivfärdighet, den knotiga språkliga humorn. I detta avseende inordnar sig även Hedenvind-Eriksson bland de norrlandsförfattare, för vilka Olof Högborg är en viktig litterär utgångspunkt.

På samma domäner som Hedenvind-Eriksson rör sig också de båda norrlandsdiktarna KARL ÖSTMAN och ALBERT VIKSTEN. Båda har börjat som trävaruarbetare, och båda ger de pålitliga och övertygande bilder från arbetsplatserna. ÖSTMANS tidigare produktion — ett par novellböcker — vanpryds ibland av en Pelle Molinskt färgad, verkninglös lyrism, men i romanen *Den breda vägen* har han i stort sett befriat sig från detta inflytande och framträder som en suggestiv och inträngande skildrare av sågverksarbetarens miljöer. Karl Östman har dessutom för-

tjänsten av att — tillsammans med Maria Sandel — ha inlett den moderna svenska arbetardiktningen; han debuterade 1909.

ALBERT VIKSTENS motivkrets är rikare än Östmans, och han har också lättare för sig som författare; han förfogar över en rättfram och osökt stil och har gott sinne för verklighetstroga detaljer. Men det brister ibland i intensitet, och en del av hans böcker från den norrländska landsbygden tillhör den sorten av lättläst litteratur, som inte efterlämnar så starkt intryck. Beaktande förtjänar framför allt romanen *Timmer*, som är en levande och uppenbarligen absolut pålitlig skildring av hur tillvaron ter sig för en skogsarbetare i våra dagar; här finns också ett överflöd av scener från arbetet, som verkligen fäster sig i läsarens minne. En berättelse om de problem som möter norrländsk bondebefolkning i detta årtionde är *Byns ögon*, och det är anmärkningsvärt, därför att det i den moderna svenska litteraturen finns så få riktiga bönder och så många som förhärjas av litterärt uppfattade lidelser. I denna bok resoneras det på bondevis om politik och sammanhållning, vi får en bild av vad J. U. F:s frammarsch ute i bygderna betyder, här ställs frågan om det för den norrländske bonden är till fördel att klyva sig mellan jordbruket och skogsarbetet eller om han till äventyrs vinner mest på att ägna all sin kraft åt hemmanet, och här tecknas den ganska viktiga kraftmätning, som i olika skogsbyar äger rum mellan L. S. och den lokala avdelningen av Skogs-

och flottnings. Sådana motiv återger en betydelsefull verklighet, och de förlänar Vikstens alltid sympatiska författarskap en betydelse, som inte alldeles bör förbises. En sådan verklighetskaraktär har också C. E. ENGLUNDS lyriska tolkning av det moderna Norrland; insvept i en prosalyrisk halvdager av martinonsk typ förekommer exempelvis i hans *Remsor ur Norrland* samma fakta, som Viksten skildrat i sina bästa norrlandsromaner.

Mindre värdefulla ur denna synpunkt — och även ur andra — är RAGNAR HOLMSTRÖMS skildringar från norrländsk landsbygd. Han har knappast lyckats omsätta sina stora erfarenheter av miljön i en litteratur, som kommer läsaren att glömma att skrivbordets mödor ligger mellan honom och den skildrade verkligheten. Alldeles fria från en bismak av skrivbordsprodukt är inte heller ASTRID VÄRINGS västerbottniska bondeskildringar. Men svälten i slutet av sextioalet har hon berättat om med en ganska betydande kraft och åskådlighet i sin främsta bok *Frosten*, och liksom i denna finner man i hennes övriga allmogeberättelser åtskilligt av kulturhistoriskt intresse; detta gäller för övrigt också HILDUR DIXELIUS' välskrivna romantrilogi om en norrländsk prästsläkt under förra århundradet. Tämligen misslyckade är emellertid Astrid Värings senare arbeten, en romancykel om en trävarudynasti i Umeå, i vilken en romantik av enklaste slaget alldeles tagit loven

av det goda uppsåtet och fördärvat det utmärkta förstahandsmaterial författarinnan haft till sitt förfogande. En annan bondeskildring från sextioalet, som inte saknar kulturhistoriskt värde, är CARL EDQUISTS *Det stora nödåret*.

Didrings Malm.

En plats mellan Ludvig Nordström, som ser Guds kraft avspekla sig i den kapitalistiska företagarandan, och Martin Koch och Hedenvind-Eriksson, vilka betraktar den proletära idealismen som utvecklingens omistliga tillgång, intar ERNST DIDRING med sitt norrlandsepos *Malm*. Det är ett verk i tre delar, utkomna mellan 1914 och 1919, och i denna berättelses centrum står Berget, en av lapplandsmalmens fyndorter. Hela boken är en hymn till arbetet och dem som utförde det. I sin beundran för initiativkraften hos ledningen står Didring Ludvig Nordström nära, men i sitt förakt för de rent kapitalistiska insatserna hör han samman med arbetarförfattarna. Sedan han i de två första delarna åskådligt skildrat de fruktansvärda mödor, med vilka företaget sprängdes fram ur ödemarken, övergår han i den tredje — och litterärt sett svagaste — delen till en beskildring av jobberiet med Grängesbergsbolagets aktier. Här torde skildringen vara betydligt överdriven — stora aktiespekulanter, som är så till den grad okunniga om de realiteter, på vilka den

industriella verksamhetens fortbestånd vilar, torde aldrig ha existerat — men i andra avseenden är bokens patos äkta och lämnar fortfarande inte läsaren alldeles oberörd. Särskilt gäller detta naturligtvis om skildringen av Kiruna under genombrotts-åren, vilken förefaller vara grundad på omsorgsfulla studier. Denna hårda och våldsamma miljö och de tunga striderna mot klimat och natur har Didring upplevat starkt i sitt verk. För det äventyrliga hade han en särskild begåvning, och de scener, där ingredienserna är kraftigast, är också de bästa. Vad som gör att han dock inte kan jämföras med norrlandsskildringens centrala gestalter, är att *Malm* i så stor utsträckning är ett andrahandsverk; det överflödar av litterära reminiscenser. Därtill kommer att hans begåvning som psykolog inte var betydande. Men som monument över en beundransvärd arbetsprestation saknar verket icke sitt värde.

Norrlandsskildring av i dag.

Småstaden är kvantitativt förbisedd i norrlandsskildringen. Utom Ludvig Nordström och den tidigt bortgångne novellisten BIRGER SJÖDIN som skildrade ett Härnösand, snarlikt Öbacka om också hans perspektiv var mera renodlat småborgerligt, finns det inte många namn av betydelse att nämna. Ett är CURT BERG, som i en älskvärd bok — *Blå dragonerna* — skildrat garnisonsstaden Umeå med omgivningar i slutet av nittioalet; det inte minst värde-

fulla är här återgivandet av landskapet och årstiderna: den klara och ljusa norrländska sommarkdagen och vinterkylans grepp om staden.

Med Curt Berg har vi nått fram till en yngre författargeneration än de förut behandlade. Till den hör också EYVIND JOHNSON, som i de båda romanerna *Stad i mörker* och *Minnas* gett intensiva bilder av infrusna nordnorrländska vinterstäder och i romancykeln om den unga arbetarpojken Olof Persson skapat den bästa norrlandsskildringen i den moderna litteraturen och samtidigt en litterär gestalt, som inte är mindre fängslande än någon ungdomsskildring efter Tjänstekvinnans son.

De fyra romanerna — *Nu var det 1914*, *Här har du ditt liv!*, *Se dig inte om!* och *Slutspel i ungdomen* — berättar om en ung pojke, som växer upp i fruktansvärt kringskurna förhållanden, försöker sig på en massa yrken, lär sig vad det betyder att möta medmänniskorna utan hemlig fruktan och till slut spränger klassens gränser och står som en helt fri människa. Denne unge man är sedd inifrån med en sällsynt förmåga av intim inlevelse hos författaren. Utvecklingen av hans stora intellektuella begåvning och lilla högfärd är skildrad med en ironisk exakt-
het, vars tonfall innebär något nytt i vår diktning, och hans emotionella inställning till omgivningen är fångad med beundransvärd psykologisk skärpa.

Kring denna gestalt grupperas en miljöskildring, som är både mycket pålitlig och utförd med artistiskt

mästerskap. De realistiska beskrivningarna av arbetsplatser och medagerande kompletteras av små mellanspel, som i sagans, den folkliga visans eller drömmens form öppnar vidare perspektiv kring skildringen. Tre av dem, Sagan om dimman och lung-soten, den virtuost efterbildade skillingvisan Sagan om Johanna och Sagan om Brasiliens land, återger en folkmytologi; de redogör för tre föreställningskretsar, sådana de finns i ett primitivt romantiskt sinne-lag: fattigdöden, rallarlivets brokighet och emigrantlandets förträfflighet. Greppet är lysande ur kompositionssynpunkt. Härigenom blir en folklig diktvärld levande på ett oförliknligt sätt. En illustration till detta kan man få genom att jämföra den beskrivning av den norrbottniska emigrationen till Brasilien, som förekommer i andra delen av *Didrings Malm*, med *Se dig inte om!* Materialet är i båda böckerna nästan exakt detsamma, men vad som i den ena stannar vid en pittoresk och färgrik historia, växer i den andra ut till en gripande berättelse om en folkspillras tafatta längtan och tunga nederlag.

Den fjärde sagan har till det yttre formen av en dröm, som Olof drömmer en gång, när han ligger sjuk i "spanskan". Men samtidigt är det dels en fantasifull omtolkning av hans personliga problem och en inventering av det material, som livet och litteraturen tills nu, när läsaren ska ta avsked av honom, har försett honom med; dels ett författa-

rens eget ståndpunktstagande till detta liv och — framför allt — till denna litteratur. På det sättet växer det utpekulerade och skickligt genomförda broderiet över ett psykologiskt motiv till en uppgörelse med en viss sorts litteratur: den falskt romantiserande, som i grund och botten går ut på att göra jaget märkvärdigt på verklighetens bekostnad.

Detta är en litterär trosbekännelse, och en som alla norrländska arbetardiktare skulle kunna ha signerat, om de också själva inte skulle ha formulerat den på precis samma sätt. Som författare fullföljer också Eyvind Johnson på många sätt deras tradition. Den godlynt ironiska skildringen av arbetarnas bildningssträvanden i *Slutspelet i ungdomen* har exempelvis åtskilligt gemensamt med en av Martin Kochs tidigare böcker, och många av de originella och fantasifulla arbetarfigurerna hos Eyvind Johnson påminner om Hedenvind-Eriksson, både i fråga om sin yttre habitus och det sätt på vilket författaren låter dem avslöja sin naiva självkänsla.

Med Eyvind Johnson avslutas denna lilla orientering i den moderna norrlandslitteraturen. Han är ännu en ung författare, men trots det är hans insats redan ett av Norrlands viktigaste bidrag till den svenska dikten, inte bara genom den utomordentliga skildring han gett av sin landsända, utan också därför att hans intellektuella rörlighet och starka kontakt med den moderna europeiska litteraturen redan visat sig ha stor betydelse för hans samtida

som ett incitament till förnyelse. Och slutligen speglar hans roman om Olof Persson bättre än någon annan svensk bok ett väsentligt drag i vår tids Sverige: demokratiens betydelse som grundval för personlighetens frigörelse.

FÖRFATTARREGISTER.

- Agrell, Afhild 24, 25, 27
 Ahlgren, Ernst 24
- Bang, Herman 47
 Berg, Curt 63, 64
 Björnson, Björnstjerne 28
- Didring, Ernst 5, 62, 63, 65
 Dixelius, Hildur 61, 62
- Edquist, Carl 62
 Ekström, Karl Otto 20, 40
 Englund, C. E. 61
 Englund, J. A. 29, 30
- Franzén, Frans Mikael 19
- af Geijerstam, Gustaf 18, 27
 Grafström, Anders Abraham 19
- Grafström, Frithiof 19
 Hallström, Per 19, 28—31
 Hasselberg, Gudmar 34
 Hedenvind-Eriksson, Gustav 5, 57—59, 62, 66
 Holmström, Ragnar 61
 Högborg, Olof 3—5, 8, 23, 32—44, 47, 50, 55, 59
- Johnson, Eyvind 5, 64—67
- Klockhoff, Daniel 19
 Koch, Martin 5, 53—57, 62, 66
- Lagerlöf, Selma 28, 55
 Levertin, Oscar 32
- Lindeberg, Giovanni 46
 Lindholm, P. A. 25
- Maeterlinck, Maurice 47
 Matthis, Henry Peter 56, 57
 Mellin, Gustaf Henrik 19
 Molin, Pelle 3, 19, 25—28, 59
- Nordström, Ludvig 4, 18, 33, 34, 43—53, 62, 63
- von Qvanten, Aurora Magdalena 20
- Rieck-Müller, Maria 26
- Sandel, Maria 60
 Saxon, Johan Lindström 25
 Sehlstedt, Elias 21
 Sjödin, Birger 63
 Stadling, Johan 18
 Sturzen-Becker, Oscar Patric 21
- Söderberg, Hjalmar 46
- Törnblom, August 54
- Wells, Herbert George 47
 Verne, Jules 42
 Wetterbergh, Carl Anton 20
 Viksten, Albert 5, 59, 60
 Våring, Astrid 61
- Åslund, Daniel 21—24, 42, 46
 Östman, Karl 59, 60.

Litteraturserien.

339. Den nya norska prosakonsten av *Carl David Marcus*.
349. Edouard Estaunié och Georges Duhamel av *Sven Cederblad*.
350. Jakob Wassermann av *C. D. Marcus*.
354. Georg Brandes av *Holger Ahlenius*.
355. Finsk prosadiktning av *Björn Collinder*.
361. Sigfrid Siwertz av *Sven Stolpe*.
364. Gustaf Hellström av *Holger Ahlenius*.
370. Hjalmar Söderberg av *Sven Stolpe*.
371. Pär Lagerkvist av *Gustaf Fredén*.
374. Hjalmar Bergman av *Ruben G: son Berg*.
382. Dostojevski av *Johannes Edfelt*.
388. Elin Wägnér av *Holger Ahlenius*.
396. André Gide av *Stig Ahlgren*.
397. Eugene O'Neill av *Stig Torsslow*.
399. Martin du Gard av *Stig Ahlgren*.
401. Lyrisk stil av *Nils Svanberg*.
402. Rysk realism av *Johannes Edfelt*.
409. Stor-Norrland och litteraturen av *Thorsten Jonsson*.

Verdandiskrifter om Norrland.

92. Om Norrlands näringar av *A. G. Högbom*.
190. Adalen och norrlandsfrågan av *Otto Bucht*.
- 191—192. Norrländskt skogsliv av *Otto Bucht*.
352. Lapparna. Deras kultur och arbetsliv av *Björn Collinder*.

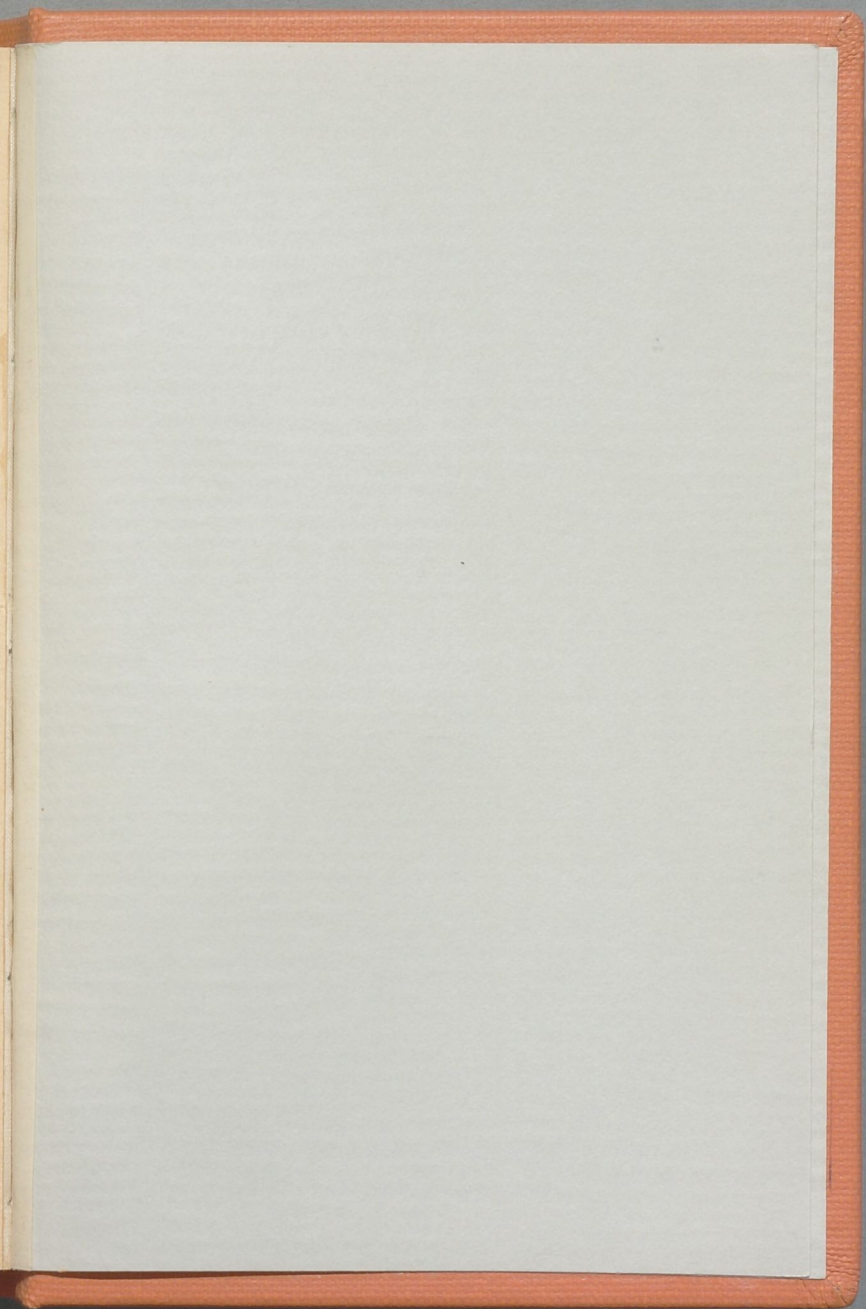
Svenska sociala och politiska frågor.

24. Karl Ivarsson och lantmannapartiet av *Emil Svensén*.
124. Skråtvånget av *E. Sommarin*.
203. Den kommunala rösträtten av *David Bergström*.
20. Den politiska rösträtten av *David Bergström*.
229. Kvinnorösträttens historia i de nordiska länderna av *Ann Margret Holmgren*.
100. Adolf Hedin av *Valfrid Spångberg*.
- 318—319. Karl Staaff. I—II. av *Valfrid Spångberg*.
- 310—311. Liberalismen i svensk politik. I—II. av *Valfrid Spångberg*.
- 27—28. Socialdemokratin av *Ax. Danielsson*.
45. Socialismen av *Hjalmar Branting*.
47. Nykterhetsrörelsen av *Johan Bergman*.
398. Tjänstemännens ekonomiska och sociala problem av *Per G. Stensland*.
377. Sveriges riksdag under fem århundraden av *J. L. Hartmann*.
394. Sveriges politiska historia efter 1809 av *Edv. Thermanius*.
407. Det moderna partiväsendets organisation av *Elis Håstad*.
408. Partierna i riksdag och regering av *Elis Håstad*.
410. Den svenska dagspressen av *Ragnar Ekman*.

De senaste Verdandiskrifterna.

Pris 85 öre pr nummer.

373. Namn och ökenamn på politiska partier och personer i Sverige av *Gösta Langenfelt*. 35.
374. Hjalmar Bergman av *Ruben G: son Berg*. 35.
375. Det återuppståndna Polen av *Gunnar Gunnarsson*. 35.
376. Spektrum och kamera av *H. Bäckström*. 35.
377. Sveriges riksdag under fem århundraden av *J. L. Hartmann*. 35.
378. Språkstrid och nationalitetskamp i Finland av *Björn Collinder*. 35.
379. Svenska vägar och stigar av *Måns Mannerfelt*. 36.
380. Arbete och arbetarklass av *Folke Schmidt*. 36.
381. Till tänkandets förhistoria av *Per Meurling*. 36.
382. Dostojevski av *Johannes Edfelt*. 36.
383. Ord och sak av *Lars Levander*. 36.
384. Gifter och giftproducenter i växt- och djurvärld av *H. Willstaedt*. 36.
385. Vandringsfolken och varför de vandra av *R. Numelin*. 36.
386. Asiens revolt mot Europa av *Allan Degerman*. 36.
387. Kulturlandskapet av *Ake Campbell*. 36.
388. Elin Wägner av *Holger Ahlenius*. 36.
389. Stormakternas kamp om Afrika av *Rütger Essén*. 36.
390. Det kemiska kriget och civilbefolkningens skydd av *Gustaf Ljunggren*. 37.
391. Alkoholjäsningen av *Karl Myrbäck*. 37.
392. Det nya Turkiet av *Gunnar Jarring*. 37.
393. Det moderna Grekland av *Natan Valmin*. 37.
394. Sveriges politiska historia efter 1809 av *Edvard Thermanius*. 37.
395. Sannolikhetens filosofi av *Gunnar Oxenstierna*. 37.
396. André Gide av *Stig Ahlgren*. 37.
397. Eugene O'Neill av *Stig Torsslow*. 37.
398. Tjänstemännens ekonomiska och sociala problem av *Per G. Stensland*. 37.
399. Martin du Gard av *Stig Ahlgren*. 37.
400. Vad är Uppsala-filosofien? av *Gunnar Oxenstierna*. 38.
401. Lyrisk stil av *Nils Svanberg*. 38.
402. Rysk realism av *Johannes Edfelt*. 38.
403. Språkstriden i Norge av *Marius Sandvei*. 38.
404. Från urtid till historia i Norden av *Gunnar Ekholm*. 38.
405. Om naturfärgämnen och deras biologiska betydelse av *H. Willstaedt*. 38.
406. Samtidens militaristiska system av *T. Holm*. 38.
407. Det moderna partiväsens organisation av *Elis Håstad*. 38.
408. Partierna i riksdag och regering av *Elis Håstad*. 38.
409. Stor-Norrland och litteraturen av *Thorsten Jonsson*. 38.
410. Den svenska dagspressen av *Ragnar Ekman*. 38.
411. Legeringskunskap av *Carl Benedicks*. 38.

Kungl. biblioteket, Stockholm

50001

000 103 143